

Lunds universitet
Historiska Institutionen
HISK37 VT22
Handledare: Maria Småberg
Examinator: Dick Harrison
24/8-2022, 08.15-10.00 LUX Sal B240

Var ligger landet där man odlar bananerna?

**En diskursanalytisk studie om nordisk kolonialism under
1920-talet**

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	3
1.1 Syfte och frågeställning.....	4
1.2 Källmaterial & avgränsningar	5
1.3 Forskningsöversikt	6
1.4 Teori.....	9
1.4.1 Carl Thompsons <i>Travel Writing</i>	9
1.4.2 Nordisk kolonialism.....	10
1.4.3 Kunskapshistoriskt perspektiv.....	12
1.5 Metod.....	13
1.5.1 Diskursanalys.....	14
1.5.2 Kunskapshistoriskt aktörsperspektiv.....	14
2. Bakgrund.....	15
2.1 Guatemalas historia under första hälften av 1900-talet.....	15
2.2 United Fruit Company i Guatemala	17
2.3 Sveriges relation till Latinamerika och Guatemala under början av 1900-talet	17
2.4 Banan-kompaniet och <i>Banan-bladet</i>	19
3. Kaffe, socker och bananer... och Key	20
3.1 Kunskapsaktören Helmer Key.....	20
3.2 Bokens genre	20
3.3 Bokens icke-narrativ	24
3.4 Bokens narrativ	25
3.5 Reseskildringen <i>Kaffe, socker och bananer</i>	26
4. Diskursen om Guatemala	28
4.1 Kolonialpolitik i teori och praktik	28
4.2 Rasism och rashierarki	28
4.3 "Den andre"	31
4.4 "De vita i tropikerna"	35
4.5 Keys nordiska koloniala diskurs	36
5. En cirkulation om kunskap i dåtid och nutid	39
5.1 Samhällelig relevans.....	39
5.2 Mediering och cirkulation	41
5.3 Betydelsen av att belysa kunskapen i dåtid och historien i nutid	44
5.4 Reflektioner om vidare forskning	47
6. Sammanfattning	47
7. Litteraturförteckning.....	50

1. Inledning

Bananens värde är överskattat. Dess största tillgång är sannolikt att den har en oöverträffad och naturlig förpackning. Och bakom den penninggenererande verksamheten i USA och Europa döljer sig för konsumenten en mörk historia i odlingsländerna, som handlar om kolonialt förtryck mot och fördrivning av ursprungsbefolkningen, om slavarbete till låg lön osv.¹

Citatet kommer från Jarl Torbackes artikel ”Bananbladet – en pionjär i marknadsföring” om svenska Banan-kompaniet och dess marknadsföring i Sverige. Den svenska skildringen av bananen har verkat i gränslandet mellan fakta och fiktion, och marknadsföring och kunskapsförmedling. I många västerländska länder har bananen etablerat sig i folkminnet. Sverige är inget undantag. I Sverige har bananen genom tiderna inkorporerats i olika maträtter och ofta följts av livliga diskussioner huruvida detta är gott eller inte: så som i 1970-talets ”Flygande Jakob” eller som pålägg på pizza. Likaså har den blivit ikonisk genom teveprogram, musik och populärkultur som Trazan och Banarne, Nicke & Mojje, och Bananer i Pyjamas. Bananen har även etablerat sig som ett självklart val före eller efter träning. Till exempel förespråkade företaget Gainomax i flera år att: ”Bananas are for monkeys”, ett försök att utmana bananens ställning med sina träningsdrycker.²

Konsekvenserna av bananproduktionen är vi idag i större utsträckning medvetna om. Det gäller synliggörande av exploateringen bland de länder där United Fruit Company och andra företag verkade.³ Det gäller även de ekologiska konsekvenser som präglat odlingen, genom användningen av pesticider.⁴ Det senare har även behandlats i dokumentären ”Bananas!*” av Fredrik Gertten från 2008. Idag finns det en större ambition för en transparent och hållbar konsumtion genom fairtrade och ekologiska produkter. Vid sidan av jätten som var United Fruit Company, gjordes seriösa försök och efterforskningar för att Sverige skulle bli en del i den marknad som formats av amerikansk närvaro.

Sverige har en stark relation till bananen, en relation som sträcker sig tillbaka till 1920-talet. Men Sverige hade ingen direkt förbindelse med exportländer utan importerade bananer från

¹ Torbacke, Jarl, ”Bananbladet - en pionjär i marknadsföring”, i *Ikoner – vision och tradition*, nr 4, Lund 2001, s. 6.

² Resumé, <https://www.resume.se/alla-nyheter/nyheter/ny-gainomax-kampanj-bananas-are-for-monkeys/> (hämtad 2022-04-21).

³ Se till exempel: Chapman, Peter, *Bananas. How the United Fruit Company shaped the world*, Canongate Books 2007.

⁴ Lunder, Sonya, EWG. <https://www.ewg.org/news-insights/news/banana-cultivation-pesticide-intensive> (hämtad 2022-06-02).

stora företag, som United Fruit Company och Elders & Fyffes.⁵ I skuggan av 1900-talets bananimport har exportländer i Latinamerika och Karibien exploaterats av västerländska aktörer. 1928 reste *Svenska Dagbladets* huvudredaktör Helmer Key till Kuba och Guatemala, och skildrade detta i sin bok *Kaffe, socker och bananer. En resa till Cuba och Guatemala*, som publicerades samma år. Helmer Key hade en väletablerad närvaro i det svenska mediala samhället och hög position som huvudredaktör på Svenska Dagbladet, vilket gjorde att resan fick en viss medial publicitet och genomslagskraft, inte minst i Svenska Dagbladet. Vid sidan av den växande bananhandeln i Sverige skildrade Helmer Key sin bild av Guatemala och de koloniala ambitioner han hade för ”tropikerna.”

1.1 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att undersöka Helmer Keys bok *Kaffe, socker och bananer. En resa till Cuba och Guatemala*, för att studera bokens genre och form, vad Key skildrade från sin resa i Guatemala och hur han skildrade det. Jag vill även undersöka receptionen, hur resan diskuterades i dagstidningar i Sverige under efterföljande period. Bananerna odlades i Centralamerika och Karibien, och Sverige köpte bananer som redan importerats till Europa. Samtidigt fanns det i Sverige ambitioner att kolonisera och etablera plantager i Guatemala och andra delar av Latinamerika. Dessutom var den samtida kunskapen om Guatemala begränsad. Genom att fokusera på hur exportlandet Guatemala skildras under 1920-talet vill uppsatsen analysera Keys förmedling av sin resa till Guatemala. I tidigare forskning om Helmer Key har han endast figurerat som en bakgrundsfigur vid sidan av forskning om bananhandeln i Sverige och i forskning om den svenska bilden av Latinamerika under 1900-talet. För att få förståelse för hur en svensk aktör uppfattade Guatemala under 1920-talet ämnar uppsatsen ge ett nytt bidrag till Carl Thompson teori *reseskildring* (travel writing), inkorporera förståelsen av den svenska historien som en del av *nordisk kolonialism* och utöka den redan existerande forskningen om Helmer Key.⁶

⁵ Guerrero Cantarell, Rosalía, “Lovely bananas! An exploration of the banana trade in Sweden 1906–1939”, *History of Retailing and Consumption*, vol. 6 nr. 1 2020, s. 12, 18.

⁶ Min översättning från engelska till svenska av Thompsons teori ”travel writing.”

Uppsatsen utgår från en huvudfråga. Denna följs sedan av ett antal underfrågor. Huvudfrågan är följande:

- Hur kan skildringar om vitas levnadsvillkor, svenskt företagande och svenska koloniala ambitioner i Guatemala under 1920-talet förstås som en del av *nordisk kolonialism*?

Andra underfrågor som uppsatsen ämnar besvara är följande:

- Hur kan Helmer Keys bok förstås som reseskildring enligt forskningens definition av genren?
- På vilka sätt kan skildringarna av Guatemala, dess befolkning och möjlighet till exploatering i landet tolkas som en kolonial diskurs?
- Vilken kunskap cirkulerade till svenska dagstidningar under 1920-talet?
- Vad hände med det svenska initiativ som fanns i form av företaget Guatemala Plantations Limited?

1.2 Källmaterial & avgränsningar

Uppsatsens primära källmaterial är Helmer Keys bok *Kaffe, socker och bananer. En resa till Cuba och Guatemala* från 1928. Keys resa till Kuba och Guatemala fick en del publicitet, inte minst då boken till en början var en sammanställning av den följetong som publicerades i Svenska Dagbladet samma år. Denna undersökning avgränsar sig till utvalda delar av boken, främst kapitel 8–18 och de delar som behandlar Guatemala. Förutom beskrivningar av landet och befolkningen förekommer även en analys av de politiska händelser, beslut och de aktörer som verkade inom landet som Key behandlar. Analysen använder sig av utdrag från kapitlen, vilka är återkommande i olika delar av analysen. Undersökningen innefattar inte någon bildanalys, trots att det i Keys bok finns bildmaterial. För att förstå den kontext som Key verkade i görs i en komparation mellan *Kaffe, socker och bananer* och ett antal tidningsartiklar från svenska dagstidningar och artiklar i Banan-Kompaniets tidning *Banan-Bladet*. Detta material är användbart eftersom Keys artiklar publicerades och diskuterades i både dagstidningar och Banan-Bladet. Undersökningen avgränsar sig till 1920-talet och artiklarna som analyseras publicerades mellan 1924 och 1930. Således täcks en koncentrerad period av svenskt intresse för Latinamerika, Helmer Keys ambitioner, hans reseskildring och hur kunskapen han förmedlade spreds.

Initialt analyseras *Kaffe, socker och bananers* utformning utifrån hur väl boken stämmer in med den befintliga forskningens definitioner av reseskildring som genre. Detta innefattar element av en källkritisk granskning av boken, exempelvis hur och varför boken utformades på ett visst sätt. Det kan redan här understrykas att den kunskap Key använder sig av inte kommer att utvärderas utifrån hur sann eller trovärdig den är utan utifrån *hur* den används.

Det är viktigt att poängtera att boken är skriven under en period med ett stundom förlegat och rasistiskt språkbruk och, i Keys fall, en rasistisk syn på folkgrupper och kulturer.⁷ Det som jag anser vara förlegat språk eller språkbruk som används på ett nedsättande vis kommer att sättas inom citationstecken (exempelvis är ”indian” frekvent återkommande). Begreppet *kreol* har använts på olika vis i skilda sammanhang genom historien och eftersom Key ger en kategoriserad och ofta kränkande bild av gruppen han kallar ”kreoler” kommer även detta att sättas inom citationstecken.⁸ Tolkningarna av innehållet och diskurserna är mina om inget annat anges.

1.3 Forskningsöversikt

Historikern Magnus Mörner har varit viktig för etableringen av svensk forskning om Latinamerika. Även om Mörners forskning endast i en liten utsträckning behandlat Guatemala har den för uppsatsen bidragit med nyttiga perspektiv och en bredare förståelse för dynamiker och förhållanden i både Latinamerika och Sverige. Mörners bok *Latinamerikas historia* har gett en översikt av Guatemalas historia under 1900-talet.

I artikeln ”Latinamerika-bilden i Sverige under 1800- och 1900-talen,” också skriven av Mörner, kontextualiserar han den svenska uppfattningen och inställningen till Sverige från 1800-talet till 1970-talet. Mörner har också undersökt reseskildringar. I sin artikel ”European Travelogues as Sources to Latin American History from the Late Eighteenth Century until 1870” undersöker Mörner europeiska reseskildringar från 1700-talet till sent 1800-tal. Mörner ger en bra bild av hur europeiska reseskildringar författats och hur de utvecklats under perioden, metodologiska frågeställningar och hur reseskildringar har använts i historiska studier. Mörners pedagogiska genomgång av reseskildringen som genre, bland annat diskussionen om författares bakgrund och syfte, är användbar för min undersökning.⁹ Likaså

⁷ Mörner, Magnus, ”Latinamerika-bilden i Sverige under 1800- och 1900-talen”. i K. H.-S. Uppsala, *Årsbok 1979–1980*, Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 1981, s. 119.

⁸ Britannica, ”Creole.” <https://www.britannica.com/topic/Creole> (hämtad 2022-07-14).

⁹ Mörner, Magnus, ”European Travelogues as Sources to Latin American History from the Late Eighteenth Century until 1870,” *Revista de Historia de América*, nr. 93 1982.

gör han en kategorisering av teman och drag som var återkommande för perioden. Mörner har även i ”Latinamerika-bilden i Sverige under 1800- och 1900-talen” kort adresserat Helmer Keys reseskildring till Kuba och Guatemala där han menar att den utgjorde ett exempel på den rasism som präglade bilden av Latinamerika under sekelskiftet 1900.¹⁰ Mörner diskuterar i sin artikel i boken *The History of the Third World in Nordic Research* från 1986 förutsättningarna för forskning om Latinamerika i Sverige och belyser aktuell forskning på området. Mörner har på olika vis varit en viktig källa för att skapa en förståelse för det svenska forskningsfältet över Latinamerika, inte minst för svensk forskning om reseskildringar till Latinamerika.

Helmer Keys bok har inte studerats genomgående, varken av Mörner eller av andra svenska forskare. Det har varit en utmaning att hitta aktuell svensk forskning om reseskildringar till Latinamerika, likaså svenska perspektiv på Guatemala och Latinamerika under perioden för Keys bok. I artikeln “Lovely bananas! An exploration of the banana trade in Sweden 1906–1939” undersöker Rosalía Guerrero Cantarell, forskare inom ekonomisk historia, hur bananhandeln etablerade sig i Sverige genom att undersöka mekanismerna som möjliggjorde etableringen, samt de faktorer som säkerställde importen av frukten. Mot slutet av artikeln diskuteras Sveriges plats i den globala handeln, vilket givit inspiration till denna uppsats, nämligen den dåtida svenska diskussionen för att vidareutveckla svensk bananimport. Guerrero Cantarell undersöker den svenska bananhandeln utifrån olika artiklar från dagstidningar, bland annat hur Key skildrar möjligheterna han såg i bananproducerande länder. Guerrero Cantarell gör poängen att företagare på olika vis förespråkade att bananer kunde ge Sverige en global roll som entreprenörer, och som bidragare till- och konsumenter av utvecklingen i tropiska länder.¹¹ Uppsatsen kommer bidra med en djupare förståelse av Keys bok, för att sedan bidra med perspektiv på hur Keys resa diskuterades i samtiden.

Enligt Guerrero Cantarell har det funnits ett svalt intresse för bananens historia i Sverige. Hon hänvisar till Jarl Torbacke och hans publikation i *Historisk Tidskrift* från 1982. Torbackes artikel ”Bananen – ’god, närande, nödvändig frukt’ eller dollarimperialismens verktyg?” är en genomgång av Banan-kompaniet och branschtidningen *Banan-bladet* i olika avseenden. Han behandlar Banan-kompaniets historia och etablering i Sverige, deras marknadsföring av bananer genom *Banan-bladet* och bananens utveckling i internationella sammanhang.¹²

¹⁰ Mörner, 1981, s. 105.

¹¹ Guerrero Cantarell, 2020, s. 22.

¹² Guerrero Cantarell, 2020, s. 8.

Torbacke har även skrivit en kortare artikel där han redogör för Banan-bladet och marknadsföringen av bananen. I ”Banan-bladet – en pionjär i marknadsföring” skriver Torbacke om hur bananen kom att bli så populär i Sverige från 1920-talet och framåt. Torbackes båda artiklar ger en god inblick i de faktorer som präglat bananen ur en svensk kontext och hans gedigna efterforskningar har bidragit med intressanta perspektiv och en förståelse för branschtidningens genomslag.

Åke Holmberg redogör i *Världen bortom västerlandet* för Keys koloniala ambitioner och för flera av de böcker om kolonialpolitik som publicerades under 1920-talet, men en redogörelse över *Kaffe, socker och bananer* saknas.¹³ Holmberg har även undersökt den svenska omvärldsbilden av Latinamerika under mellankrigstiden.¹⁴ Christer Lindberg skriver i sin biografi *Erland Nordenskiöld – ett indianlif* om resenären Erland Nordenskiöld, hans liv och resor. Lindberg gör en biografisk genomgång över Nordenskiöld, en person som företog sig flera resor till Sydamerika och bidrog till den dåtida förståelsen för bland annat ”indianerna.”¹⁵ Bodil Liljefors Persson har adresserat prins Wilhelms (Bernadotte) reseskildring till Yucatán-halvön samt Guatemala 1920. De två sistnämnda har bidragit med kontext för svenska reseskildringar som gjorts till Latinamerika och Guatemala tidigare.¹⁶ Både Liljefors Perssons och Lindbergs respektive undersökningar kommer jag att använda komparativt med min egen undersökning.

Martin Ericsson skriver i sin rapport ”Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige” om Sveriges koloniala historia, och de olika koloniala projekt Sverige hade utanför Norden.¹⁷ Genom en kronologisk genomgång av exempel visar Ericsson hur den svenska kolonialismen tagit sig uttryck och diskuterar olika sätt som Sverige även kan ha bidragit till andra länders kolonialism. Ericssons text om Sverige ger en övergripande förståelse för hur kolonialism likväl har präglat ett land som Sverige. I sin artikel ”Rasifiering för massorna. Kunskapsanspråk om människoraser i 1800- och 1900-talens svenska uppslagsverk” i

¹³ Holmberg, Åke, *Världen bortom västerlandet. II. Den svenska omvärldsbilden under mellankrigstiden*, Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg 1994, s. 107-108.

¹⁴ Holmberg, 1994, s. 213–220.

¹⁵ Lindberg, Christer, *Erland Nordenskiöld - ett indianlif*. Kungliga Vitterhetsakademiens serie Svenska Lärde, Natur och kultur 1996.

¹⁶ Liljefors Persson, Bodil, ”Resa i mayalandskap. Om motstånd, varaktighet och förändring utifrån nedslag i Chilam Balam-böckerna och Prins Wilhelms expedition 1920”, *Människor, mening och motstånd: En vänbok till professor Mats Greiff*, (red) Stefan Nyzell, Susan Lindholm, Malmö universitet 2020, s. 185.

¹⁷ Ericsson, Martin, *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige – en analyserande kunskapsöversikt*, Forum för levande historia 2016, s. 140.

Historisk Tidskrift 2022 skriver Ericsson om rasbegreppet och dess användning i olika svenska uppslagsverk. Ericsson ansluter sig till det kunskapshistoriska fältet genom användandet av begreppet *kunskapsanspråk* och visar hur kunskapsanspråk om ras riktas mot den bredare massan.¹⁸ Artikeln ger ett perspektiv på hur kunskapsanspråk i praktiken kunde ta sig uttryck.

1.4 Teori

Uppsatsens teoretiska ramverk utgörs av två teorier och ett perspektiv: *reseskildring*, *nordisk kolonialism* och *kunskapshistoriskt perspektiv*. Med detta är min förhoppning att få en förståelse för Helmer Key som författare och kunskapsaktör, hur historien om Keys resa och de koloniala ambitioner som fanns bör förstås som en del av nordisk kolonial diskurs och avslutningsvis hur kunskapen cirkulerade.

1.4.1 Carl Thompsons *Travel Writing*

Reseskildringen tar sin utgångspunkt i Carl Thompsons verk *Travel Writing*. Thompson redogör inledningsvis för genrens utformning och för olika forskares definitioner. Han diskuterar även genrens utveckling, från antiken fram till modern tid. I den presenteras och teoretiseras ett återkommande tema i reseskildringar, *the other* eller ”den andre”. Begreppet *othering* eller ”andrefiering” kan förstås som processer och strategier där en kultur framställer en annan kultur som annorlunda och underlägsen den egna.¹⁹ Detta måste enligt Thompson ske då en reseskildring bygger på premissen att man framför nyheter om okända personer och platser.²⁰

Thompson påpekar att reseskildringens ideologiska dimension och retoriken som präglats av fientliga eller nedlåtande skildringar studerats flitigt av forskare inom det post-koloniala fältet. Edward Saids bok *Orientalism* har i detta avseende lagt grunden för forskning över både reseskildringar och post-kolonialism. I väst har en diskurs formats som konsekvent försökt konstruera en ”Orient” som står i motsats till det upplysta väst. Detta har i sin tur använts för att rättfärdiga de koloniala ambitioner som funnits i regionerna.²¹

¹⁸ Ericsson, Martin, ”Rasifiering för massorna. Kunskapsanspråk om människoraser i 1800- och 1900-talens svenska uppslagsverk”, *Historisk Tidskrift*, 142:2 2022, s. 180.

¹⁹ Mina översättningar från engelska till svenska.

²⁰ Thompson, Carl, *Travel Writing*, London; New York, Routledge 2011, s. 132-133.

²¹ Thompson, 2011, s. 134-135.

Ett annat värdefullt begrepp Thompson använder är det *epistemologiska dekorumet*, myntat av vetenskapshistorikern Steven Shapin. Shapin menar att reseskildringar behöver möta samtidens läsare i vad som är pålitligt och troligt i skildringen av resan.²²

Thompson ansluter sig till det post-koloniala forskningsfältet och bygger vidare på Saids och andras arbete, men väljer att lägga fokus på reseskildringar. Undersökningen kommer framför allt att utgå från Thompsons diskussion om hur reseskildringar kan förstås som en *kolonial diskurs*. Thompson hänvisar till David Spurr's definition av begreppet, med vilket Spurr menar att en kolonial diskurs utmärks av det språk som tjänat kolonialismen som historisk process.²³ Detta innefattar både den historiska användningen av det språk kolonialmakter använde sig av, och de diskurser som överlevde den koloniala eran och som har format uppfattningen av den icke-västerländska världen.²⁴

1.4.2 Nordisk kolonialism

Johan Höglund och Linda Johansson Burnett har redogjort för den utveckling nordisk kolonialism haft inom ramen för skandinaviska studier och hur vi kan förstå och fortsätta forska kring nordisk kolonialism. Utgångspunkten är att nordiska och skandinaviska historier och kulturer faktiskt är koloniala och post-koloniala. Genom att applicera post-kolonial teori och en metodologi ur ursprungsbefolkningens perspektiv öppnas fältet för skandinaviska studier upp för nya frågor och historiekulturella modeller som bättre kan beskriva Nordens historia efter upplysningen.

I sin artikel "Globalization as "The White Man's Burden": Modernity and Colonialism in a Swedish Travelogue" bygger Peter Forsgren ett teoretiskt ramverk som utgår från liknande och ibland samma resonemang som Thompsons. I följande undersökning kommer jag bland annat ta fasta på de diskussioner kring dåtida "rasvetenskap" och "stage theory" som Forsgren för. Detta för att undersökningen ska kunna föra ett resonemang kring Helmer Key och reseskildringen ur perspektivet nordisk kolonialism.²⁵ Forsgrens källmaterial består av Ludvig Nordströms två reseskildringar "Jag reste ut som svensk..." och "...och blev helt enkelt människa" från 1932 där Forsgren argumenterar för att Nordströms dominanta tema är den globala moderniteten, den vita mannens uppdrag.²⁶ Ludvig Nordströms ambitioner är möjliga

²² Thompson, 2011, s. 72.

²³ Thompson, 2011, s. 135–136.

²⁴ Spurr, David, *The Rhetoric of Empire. Colonial Discourse in Journalism, Travel Writing and Imperial Administration*, Duke University Press 1993, s. 1, 7-8.

²⁵ Forsgren, Peter, "Globalization as "The White Man's Burden": Modernity and Colonialism in a Swedish Travelogue", *Scandinavian Studies*, vol 91 nr 1-2 2019, s. 225-226

²⁶ Forsgren, 2019, s. 228.

att jämföra med Keys, som intresserade sig för modernitet. Forsgrens artikel är därav användbar för att det behandlar en reseskildring skriven av en svensk under mellankrigstiden. Forsgren refererar till David Spurr's begrepp "debasement" och "affirmation" som är viktiga i analysen av Ludvig Nordströms reseskildringar. Det föregående begreppet adresserar hur resenären kategoriserar och skapar en hierarki bland de människor och platser han besöker. Det senare kan beskrivas som en retorik som används för att visa resenärens överlägsenhet i olika sammanhang som ofta används för att legitimera kolonisation.²⁷ Båda begreppen och Forsgrens undersökning av Nordströms reseskildring används som komparation till Keys reseskildring. Forsgren menar att Nordströms vision för modernitet kan ses som en förstärkning av den koloniala ordningen med Storbritannien i spetsen och USA därefter. Sverige och andra västerländska länder ges en ny roll i den globala och civiliserande moderniseringsprocessen.²⁸

I uppsatsen diskuteras svenska perspektiv och en svensk ambition, som en del av nordisk kolonialism. Från den nordiska regionen härstammar olika former av koloniala åtaganden. Begreppet nordisk används i stället för skandinavisk för att täcka ett större område, men även för att inkludera relaterade men separerade idéer i diskussionen om kolonialism i den nordiska regionen.²⁹ Key och de andra involverade är en specifik del i den nordiska kolonialismen. Reseskildringen är skriven till och för andra svenskar och bör därför ses som ett specifikt fall som införlivas i den större kontexten.

Undersökningen och källmaterialet bör även skiljas från de exempel som belyser verkliga koloniala företag från svensk sida förr i tiden.³⁰ I stället appliceras nordisk kolonialism på en ambition och en kartläggning, även om Keys syfte var att uppmuntra till en faktisk kolonisation i Guatemala. Dessutom kan det nämnas att nordisk kolonialism applicerats på traditionell kolonialism på andra sidan Atlanten.³¹ Det kan förstås utifrån tanken att nordiska aktörer som intellektuella, vetenskapsmän och entreprenörer bidrog till redan existerande koloniala projekt, i detta fall Key som bidrar till amerikanska United Fruit Companys exploatering.³²

²⁷ Forsgren, 2019, s. 227-228.

²⁸ Forsgren, 2019, s. 235.

²⁹ Höglund, Johan, Andersson Burnett, Linda, "Introduction: Nordic Colonialisms and Scandinavian Studies", *Scandinavian Studies*, vol 91 nr 1-2 2019, s. 3-4.

³⁰ Ericsson, Martin, 2016, s. 139-140.

³¹ Höglund; Andersson Burnett, 2019, s. 3.

³² Höglund; Andersson Burnett, 2019, s. 6.

1.4.3 Kunskapshistoriskt perspektiv

Det kunskapshistoriska forskningsfältet används som teoretiskt perspektiv när Key diskuteras som kunskapsaktör samt när cirkulationen av Keys bok diskuteras. Teorin appliceras på en specifik del och särskiljs från det bredare kunskapshistoriska aktörsperspektivet som kommer användas som en övergripande metod.

Johan Östling och andra har belyst *kunskapsaktörer, kunskapsarenor* och *samhällelig kunskaps-cirkulation*. Enligt Östling är en kunskapsaktör en person som bidrar till att kunskap produceras eller cirkulerar i det givna historiska sammanhanget. Denne kan i sin tur förstås utifrån sin status i samhället och dess kapital. Östling ansluter sig till Philipp Sarasin som menade att kunskapens form och innehåll bör innefattas i studerandet för att kunna belysa kunskapsaktörens auktoritet och förmåga.³³ Key blir en kunskapsaktör utifrån det faktumet att han är huvudredaktör på Svenska Dagbladet. Han förmedlar kunskap om Guatemala under en period när folk i Sverige hade begränsade kunskaper om landet, när varken etablerad forskning om Latinamerika eller större engagemang för det fanns.

Offentlig kunskapsarena är en plats som både innebär en möjlighet och samtidigt sätter gränser för cirkulation av kunskap, en mötesplats för en viss sorts kunskapsaktörer och en viss sorts publik. Det krävs även en viss stabilitet och beständighet för att en kunskapsarena i sin tur ska kunna bidra med *samhällelig kunskaps-cirkulation*.³⁴

En samhällelig kunskaps-cirkulation är den dynamiska processen där kunskap förflyttas mellan olika platser, medier och genrer och således kan omvandlas. I stället för att fästa blicken vid tillkomsten av ny kunskap skiftas den till att se hur kunskapen används, förändras eller ändrar form. Johan Östling och David Larsson Heidenblad sätter den samhälleliga relevansen i centrum.³⁵ I uppsatsen används Helmer Keys bok som källa till ny information. Hans status som kunskapsaktör kommer att analyseras. När perspektivet sedan breddas för att se vad som skedde innan och efter Helmer Key begav sig till Guatemala, får kunskapen en samhällelig relevans. På så vis synliggörs *var* kunskapen användes. Att bejaka kunskaps-cirkulationen mellan kunskapsaktören Key och kunskapsarenorna ger en inblick i en del av den samtida förmedlingen av Keys resa, och responsen på den.

³³ Östling Johan, "En kunskapsarena och dess aktörer. Under strecket och kunskaps-cirkulation i 1960-talets offentlighet", *Historisk Tidskrift*, 140:1 2020, s. 106.

³⁴ Östling, 2020, s. 119-120.

³⁵ Östling, Johan, Larsson Heidenblad, David, "Cirkulation: ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp," *Historisk Tidskrift*, 137:2 2017, s. 279-280.

En viktig poängtering bör göras gällande vilken sorts kunskapsaktör och kunskapsarena vi har att göra med. En, för uppsatsen, god metodologisk insikt återfanns i *History of Knowledge in Postwar Scandinavia*. Där skriver Östling et al. att de vill bredda typen och omfånget av vem som kan vara en kunskapsaktör. Vanligtvis har dessa varit vetenskapsmän och forskare. Dessa ses utifrån sin roll som offentlig intellektuell och inte utifrån den mer slutna sfären de vanligtvis verkar i. Kunskapsaktörer breddas till att undersöka entreprenörer, journalister och bokförsäljare.³⁶

Den historiska kontexten utgör tillsammans med en specifik uppfattning om ett särskilt ämne kunskapsarenans betydelse.³⁷ Kunskapsarena bör likväl särskiljas från en *kunskapsinstitution*, som är en del av ett etablerat vetenskapsamhälle.³⁸ Key var ingen forskare, han var huvudredaktör på Svenska Dagbladet och *Kaffe, socker och bananer* cirkulerade i dagstidningar och inte i vetenskapliga tidskrifter eller i forskningssammanhang.

Det kunskapshistoriska perspektivet och den samhälleliga kunskaps-cirkulationen som begrepp har primärt används för att få en förståelse för hur kunskapen används, snarare än hur den potentiellt ändrat form.³⁹ Det har inte funnits utrymme att göra en alltför bred undersökning om kunskaps-cirkulationen av Keys bok utan i stället har undersökningen tagit fasta på ett antal kunskapsarenor där boken diskuterades.

Martin Ericsson bygger i sin artikel ”Rasifiering för massorna. Kunskapsanspråk om människoraser i 1800- och 1900-talens svenska uppslagsverk” ett teoretiskt ramverk som utgår från det kunskapshistoriska fältet och använder sig av *kunskapsanspråk*. Han påpekar att detta bör särskiljas från produktion, cirkulation och spridning av kunskap. I uppsatsen analyseras Helmer Keys kunskapsanspråk på den inhemska befolkningen, alltså de grupper som finns i landet. Detta bör skiljas från kunskaps-cirkulationen på så vis att Keys förklaring inte nödvändigtvis cirkulerar men likväl är det kunskap där Key åtar sig rollen som en kunskapsaktör med auktoritet.⁴⁰

1.5 Metod

Metoden är tvåfaldig: bokens utformning, förståelsen för den som reseskildring och diskussioner om Guatemala analyseras som en diskursanalys. I sin helhet drivs

³⁶ Östling, Johan (red), Olsen, Niklas (red), Larsson Heidenblad, David (red), *History of Knowledge in Postwar Scandinavia*, Routledge 2020, s. 7.

³⁷ Östling, Olsen, Larsson Heidenblad, 2020, s. 7.

³⁸ Östling, 2020, s. 119.

³⁹ Östling, Larsson Heidenblad, 2017, s. 279.

⁴⁰ Ericsson, 2022, s. 153.

undersökningen av ett aktörsperspektiv med nyckelbegrepp från kunskapshistoria för att bestämma källmaterialet.

1.5.1 Diskursanalys

Den historievetenskapliga diskursanalysen förutsätter ett vetenskapligt fokus på det historiska dokumentet och en medvetenhet inför hur man ska tolka materialet i förfluten tid.⁴¹ Anna Nilsson Hammar har gjort en anpassning av diskursanalys för att det ska tillämpas som metod i svensk historievetenskap i fem steg.⁴² Uppsatsen kommer följa dessa fem steg, vilka är att:

- Etablera kontexten
- Undersöka tillkomstprocessen närmare
- Förbereda materialet för analys
- Koda/klassificera materialet
- Undersöka diskursens olika nivåer

Min undersökning av *Kaffe, socker och bananer* kräver en redogörelse för den historiska bakgrunden, vilken följer nedan. Detta kan liknas vid det kunskapshistoriska aktörsperspektivet, som också kommer användas för att förstå Key som aktör. Båda perspektiven används således för undersökningen, med förhoppningen att det ska ge en varierad analys.

Tillkomstprocessen undersöks närmre genom materialets utformning, det vill säga formatet reseskildring, och hur väl den stämmer in med genren utifrån Thompsons teorier och tidigare forskning. Utifrån teorierna reseskildring och nordisk kolonialism är ambitionen att uppsatsen ska kunna ge exempel på hur *Kaffe, socker och bananer*, samt publicerade artiklar om resan, samverkade för att sprida kunskap om olika aspekter av Guatemala under 1920-talet.

1.5.2 Kunskapshistoriskt aktörsperspektiv

Ett kunskapshistoriskt aktörsperspektiv används för att lokalisera materialet som behövs för att förstå Helmer Key, som person och författare, och hans resa. Jag betraktar källmaterialet som en sorts kunskapsförmedling om Guatemala. Precis som diskursen innefattar maktutövning utgör *Kaffe, socker och bananer* en kunskapsförmedling. Utifrån det kunskapshistoriska perspektivet är Key således en kunskapsaktör som både reflekterar över och påverkar sin kontext. Även om det kunskapshistoriska fältet används teoretiskt i vissa

⁴¹ Nilsson Hammar, Anna, "Diskursanalys", i Gustavsson, Martin, Svanström, Yvonne (red.), *Metod. Guide för historiska studier*, Studentlitteratur 2019, s. 133.

⁴² Nilsson Hammar, 2019, s. 144–147.

delar av analysen fungerar det även som metod. Det kunskapshistoriska forskningsfältets begreppsanvändning blir ett heuristiskt verktyg, en sorts metodologisk pekpinne. Metoden grundas i det kunskapshistoriska fältet för att utifrån Key lokalisera det som bedöms vara användbart för att förstå Keys kunskapsförmedling. Helmer Key är således utgångspunkten. Genom att försöka precisera kunskapsarenorna och fånga in ett antal aktörer som spred information om Guatemala kan undersökningen därefter analysera vilken information det är som förmedlas i *Kaffe, socker och bananer* och hur detta kan förstås i den dåtida svenska kontexten. Uppsatsen intresserar sig alltså för den samhälleliga kunskaps-cirkulation som spreds om Guatemala till Sverige. Det kunskapshistoriska aktörsperspektivet blir ett sätt att samla ledtrådar och sammanföra olika delar av undersökningen för att få en så komplett bild som möjligt av kunskapen och syftet med dess spridning.

2. Bakgrund

För att förstå Helmer Keys resa och motiv och varför detta är värdefullt att forska om, måste en redogörelse för den historiska bakgrunden göras i flera avseenden, vilken följer nedan.

2.1 Guatemalas historia under första hälften av 1900-talet

Guatemalas historia under 1900-talet är en blodig sådan. Landet har fått utstå revolutioner, kupper och ett inbördeskrig som varade i mer än tre decennier och som innefattade ett folkmord på mayabefolkningen 1982. Sedan fredsfördragen skrevs 1996 har Guatemala haft fortsatt problem med korruption, drogrelaterad kriminalitet och social orättvisa.⁴³

Mellan 1898–1920 styrdes Guatemala av Manuel Estrada Cabrera, en diktator vars ledarskap karakteriserades av rensning bland armén, eliminering av politiska motståndare och terrorisering av hela befolkningen.⁴⁴ Den långa regeringsperioden etablerades genom att han säkerställde den landägande klassens sociala kontroll och samtycke, på bekostnad av det politiska deltagandet, även inom överklassen. Estrada Cabreras auktoritära och korrupta politiska system innebar en god investeringsmöjlighet för United Fruit Company.⁴⁵ Estrada Cabreras inställning till amerikansk närvaro kom dock att bidra till att oppositionen mot regimen blev större.⁴⁶ Genom en kupp avsattes Estrada Cabrera. Den 8 april valdes Carlos

⁴³ Landguiden, "Guatemala". <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/guatemala/> (hämtad 2022-05-15).

⁴⁴ Dosal, Paul J., *Doing business with the dictators: a political history of United Fruit in Guatemala 1899-1944*, Scholarly Resources Inc 1993, s. 37.

⁴⁵ Dosal, 1993, s. 38.

⁴⁶ Dunkerley, James, *Power in the Isthmus. A political History of Modern Central America*, Verso 1988, s. 61.

Herrera till provisorisk president.⁴⁷ 1920-talet i Guatemala kom därefter att karaktäriseras av politisk oro.⁴⁸ Carlos Herreras presidentperiod var kortvarig och redan nästa år ersattes han av general José María Orellano (1921–1926) i en kupp. Orellano och hans efterträdare Lázaro Chacón (1926–1930) var båda välvilligt inställda till United Fruit Company men deras politik mötte motstånd från olika politiska aktörer.⁴⁹ Perioden mellan Manuel Estrada Cabrera och general Jorge Ubico, diktatorn som kom att styra från 1931, kan ses som ett demokratiskt mellanspel mellan två stora diktatorer.⁵⁰

Fram till de sista åren av andra världskriget styrdes Guatemala av Jorge Ubico, en diktator som premierade den ekonomiska utvecklingen på bekostnad av individuella rättigheter och friheter. Under Ubicos styre byggdes bland annat nya vägar och jordbruket utvecklades. Han fick en beskyddande roll bland landets urinvånare, trots att han genom sin politik drev igenom lagar som gjorde arbetssituationen svårare för dem.⁵¹ År 1944, när krigets slut närmade sig, störtades Ubico efter uppror. Efterkrigstiden började med en ny regim där oppositionspartier tilläts och sociala reformer kunde börja genomföras.⁵² Den nya presidenten hette Juan José Arévalo (1944–1951). Hans regim försökte genomdriva den sociala revolution som startats i och med upproret mot Ubico, och ville återigen förbättra levnadsvillkoren för urinvånarna. 1951 valdes Jacobo Arbenz till att efterträda Arévalo. Centralt för hans regeringsperiod var den agrara reform han genomdrev, och det skedde ett märkbart skifte åt vänster i politiken. Oanvända landtillgångar skulle fördelas bland landets bönder.⁵³ Detta påverkade särskilt United Fruit Company vars ouppodlade jordreserver utgjorde $\frac{3}{4}$ av deras landtillgångar i Guatemala.⁵⁴ Jordreformen tillsammans med ökat kommunistiskt inflytande i politiken gjorde att CIA planerade en kupp för att avsätta Arbenz. En invasion bestående av rekryterade exil-guatemalaner från Honduras genomfördes 1954, med stöd från CIA.⁵⁵ Arbenz störtades och ersattes av ledaren för kuppen, överste Carlos Castillos Armas.⁵⁶

⁴⁷ Dosal, 1993, s. 95-96.

⁴⁸ Mörner, Magnus, *Latinamerikas historia*, Malmö 1969, s. 273.

⁴⁹ Dunkerley, 1988, s. 63.

⁵⁰ Dosal, 1993, s. 96.

⁵¹ Britannica, "Guatemala. The postcolonial period." <https://www.britannica.com/place/Guatemala/The-postcolonial-period#ref40949> (hämtad 2022-04-18).

⁵² Mörner, 1969, s. 273-274.

⁵³ Britannica, "Guatemala. The postcolonial period." <https://www.britannica.com/place/Guatemala/The-postcolonial-period#ref40949> (hämtad 2022-04-18).

⁵⁴ Mörner, 1969, s. 274

⁵⁵ Britannica, "Guatemala. The postcolonial period." <https://www.britannica.com/place/Guatemala/The-postcolonial-period#ref40949> (hämtad 2022-04-18).

⁵⁶ Mörner, 1969, s. 274.

2.2 United Fruit Company i Guatemala

United Fruit Company bildades i USA 1899 när Boston Fruit Company och andra mindre bananföretag slogs samman. Grundare och en av de ledande figurerna var Minor Keith.⁵⁷ Boston Fruit Company hade varit verksamma sedan 1885, och importerade bananer från Jamaica och Kuba till USA. Bananerna blev populära, och Boston Fruit Company insåg 1898 att de behövde fler bananer och ett bättre sätt att skörda dessa.⁵⁸ Minor Keith hade, tillsammans med sin bror, redan etablerat sig i Centralamerika år 1870, när han fick kontrakt att utveckla Costa Ricas första järnvägar.⁵⁹ I Guatemala var det först Manuel Estrada Cabrera som år 1904 lät United Fruit Company och International Railways of Central America köpa sig till utbyggandet och underhållet av järnvägarna i landet, ett kontrakt som skulle gälla i 99 år och som i praktiken betydde att järnvägarna i landet var under företagets kontroll. United Fruit Company förskansade sig dessutom enorma lantegendomar för bananodling.⁶⁰ Under 1920-talet kom amerikansk investering i Guatemala och Centralamerika att öka markant.⁶¹ Så sent som 1929 hade ännu inte United Fruit Company börjat odla egna bananer, trots att de ägde flera hundratusen *acres* i Guatemala.⁶² I stället köpte de bananer från privata odlare som sålde all sin skörd till United Fruit Company.⁶³ United Fruit Company kallades i folkmun för *el pulpo*, spanska för ”bläckfisken”, ett namn som skapar associationer till deras utbredda grepp om Centralamerika och de omfattande landområden de ägde.⁶⁴

2.3 Sveriges relation till Latinamerika och Guatemala under början av 1900-talet

Magnus Mörner menar att Sveriges bild av Latinamerika vid början av 1900-talet påverkats från två håll. Industrialiseringen nådde ett expansivt stadie som gjorde att exporten till Latinamerika blev en reell möjlighet. I viss mån kom svensk företagsamhet att etablera sig i Latinamerika under tidigt 1900-tal, bland annat i Guatemala.⁶⁵ Erland Nordenskiöld, svensk forskare som under början av 1900-talet gjorde etnografiska och arkeologiska studier,

⁵⁷ Britannica, ”Chiquita Brands International, Inc.” <https://www.britannica.com/topic/Chiquita-Brands-International-Inc> (hämtad 2022-04-19).

⁵⁸ Schlesinger, Stephen, Kinzer, Stephen, *Bitter Fruit. The story of the American Coup in Guatemala*, Harvard University. David Rockefeller Center for Latin American Studies 2005, s. 66.

⁵⁹ Schlesinger, Kinzer, 2005, s. 67.

⁶⁰ Dosal, 1993, s. 46-47.

⁶¹ Dunkerley, 1988, s. 59-60.

⁶² En acre motsvarar 4046,86 m².

⁶³ Dosal, 1993, s. 167.

⁶⁴ Chapman, 2007, s. 8.

⁶⁵ Mörner, 1981, s. 100–101. Se även: ”Runblom, Harald, *Svenska företag i Latinamerika. Etableringsmönster och förhandlingstaktik 1900–1940*. Almqvist & Wiksells, Uppsala 1971. s. 196–198.”

fungerade som en samlade gestalt för en grupp svenskar som intresserade sig för Latinamerika.⁶⁶

Mörner visar att det under perioden fanns enstaka svenska originalarbeten, exempelvis reseskildringar och etnografiska studier. Dessa fick genomslag bland överklassen, den intellektuella eliten och övre medelklassen.⁶⁷ Mörner var själv verksam vid Stockholms universitet, och tillsammans med Sverker Arnoldsson, verksam vid Göteborgs universitet, var de båda de första svenska historiker som intresserade sig för Latinamerika i sin forskning. Under 1950-talet kom båda att publicera flera betydande verk.⁶⁸

Under 1920-talet fanns det en, om än liten, svensk närvaro vad gäller plantager i Centralamerika. Artur Wallenberg köpte 400 000 acres i Guatemala på Stillahavskusten 1923, en betydande andel mark som faktiskt utmanade United Fruit Companys närvaro i Guatemala. Genom sin farbror, bankmannen Knut Wallenberg, kunde han säkra så mycket kapital han behövde. Men företaget var beroende av Arthur Wallenbergs förmåga att skaffa sig stöd från staten. Ett tillstånd behövdes för att bygga egna järnvägar och hamnar för den planerade bananproduktionen, och att söka sådant stöd hos International Railways of Central America och United Fruit Company skulle högst troligen inte gynna företaget. Tillstånd fick dem, men staten skulle övervaka arbetet och de erhöll inte samma friheter som United Fruit Company generellt sett hade fått vid sina järnvägsbyggen.⁶⁹

Företaget, som till en början finansierades av Knut Wallenberg och Axel de Bildt, direktör för en av Europas största fraktkoncern, kom att överföra egendomarna till ett annat aktiebolag med miljonärer som var beredda att göra de nödvändiga investeringarna. Trots etableringen hade Wallenberg och de Bildt inga ambitioner att utmana det monopol United Fruit Company hade.⁷⁰ Arthur Wallenberg lämnade företaget och Guatemala 1925 och egendom samt kontrakt för hamnbygge togs över av *Guatemala Plantations Limited*, där Knut Wallenberg ägde 75%.⁷¹ Efterhand blev det tydligt att Wallenberg och de andra européerna som var involverade ville skapa en allians med United Fruit Company. United Fruit Company och International Railways of Central America dominerade infrastrukturen och deras kontroll över

⁶⁶ Mörner, 1981, s. 95.

⁶⁷ Mörner, 1981, s. 119, 121-122.

⁶⁸ Mörner, Magnus, "Report on the state of research on the History of Latin America in Sweden", i Mörner, Magnus (red), Svensson, Thommy (red), *The History of the Third World in Nordic Research*, Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället Göteborg 1986, s. 170-171.

⁶⁹ Dosal, 1993, s. 163.

⁷⁰ Dosal, 1993, s. 164.

⁷¹ Dosal, 1993, s. 165.

järnvägarna och fraktandet av varor gjorde det svårt för européerna att lyckas med sin export. Även om förutsättningarna för odling och infrastruktur var på plats, var de i slutändan fortfarande beroende av United Fruit Company som annars kunde fasa ut dem.⁷² Guatemala Plantations fanns så länge som de kunde tolereras av United Fruit Company.⁷³ United Fruit Companys dotterföretag *Compañía Agrícola de Guatemala* kom mellan mars 1928 och Februari 1929 att köpa 220 000 acres och hamnkontraktet från Guatemala Plantations Limited, till litet motstånd.⁷⁴ Företaget köptes i slutändan upp av United Fruit Company. De företag som försökte utmana United Fruit Company köptes oftast upp eller gick i konkurs.⁷⁵

2.4 Banan-kompaniet och *Banan-bladet*

Bananens intåg i Sverige var ingen självklarhet, men utvecklingen skedde fort. Enligt företagaren Carl Matthiessens egna utsago kom han med den första lasten bananer till Sverige redan 1906 till Göteborg.⁷⁶ Det var sedan han som 1909 grundade företaget ”The Banana Company.” Första världskriget innebar att bananer inte kunde skeppas till Sverige, men under samma period, närmare bestämt 1917, kom även tullen på bananer att hävas.⁷⁷

Banan-kompaniet var det första företaget i Sverige som etablerade regelbundet import och distribution av bananer och företaget var under lång tid Sveriges största banandistributör. Banan-kompaniet köpte i sin tur in sina bananer från etablerade internationella företag, främst genom brittiska Elders & Fyffes, ett företag som ägdes av amerikanska United Fruit Company.⁷⁸

Under 1920-talet genomförde Banan-kompaniet en stor annons- och reklamkampanj. Nyheter om bananer behandlade det mesta, stort som smått, och matades från Banan-kompaniets reklamavdelning till de svenska dagstidningarna. Likväl trycktes uppgifter som inte nödvändigtvis granskats, och i många av dessa fall hämtades information till artiklarna från Banan-kompaniet.⁷⁹ Under en nio-årsperiod publicerade Banan-Kompaniet AB sin branschtidning *Banan-bladet: Specialorgan för handeln med Jamaica-Bananer* två gånger i månaden. Detta var en av de viktigaste komponenterna i deras reklam, och ett banbrytande

⁷² Dosal, 1993, s. 164-165.

⁷³ Dosal, 1993, s. 166.

⁷⁴ Dosal, 1993, s. 167.

⁷⁵ Guerrero Cantarell, 2020, s. 22.

⁷⁶ Guerrero Cantarell, 2020, s. 6.

⁷⁷ Torbacke, Jarl, ”Bananen – ”god, närande, nödvändig frukt” eller dollarimperialismens verktyg?”, i *Historisk Tidskrift*, vol 1 1982, s. 13-14.

⁷⁸ Guerrero Cantarell, 2020, s. 11-13.

⁷⁹ Torbacke, 1982, s. 14-15.

steg i svensk marknadsföring.⁸⁰ Redaktören för tidningen var Axel H. Blomgren, som rekryterades från Dagens Nyheter där han tidigare hade arbetat som notischef.⁸¹

3. Kaffe, socker och bananer... och Key

När Helmer Key reste till Guatemala 1928 fanns det ett tydligt syfte för resan. Key förklarade sin avsikt med resan som att "...studera olika sidor av de vitas kolonisation i tropikerna" och Guatemala presenterades som "...det förnämsta och kanske mest lovande framtidslandet i Centralamerika". Key förklarade att han vidgade sina vyer genom att besöka olika tropiska plantager. Ett intresse för svensk etablering i Guatemala fanns också hos Key personligen då han besökte den svensk-engelsk ägda plantagen Guatemala Plantations Limited.⁸²

3.1 Kunskapsaktören Helmer Key

Helmer Key (1864–1939) var en svensk litteraturhistoriker och skribent för Svenska Dagbladet. Mellan åren 1897–1932 var Key VD för Svenska Dagbladet, och mellan åren 1897–1924 (med undantag för åren 1907–1909) även huvudredaktör. Hans intresse grundade sig främst i internationell ekonomi och kultur. Som ekonomisk och utrikespolitisk skribent kom Key att ha ett intresse för Latinamerika och "Fjärran Östern." I Svenskt Biografiskt Lexikon nämns att han regelbundet gjorde studieresor till dessa områden.⁸³ Utöver att Key förmedlar kunskap om Centralamerika och de vitas levnadsvillkor är Keys position som huvudredaktör tillsammans med hans akademiska titel utmärkande drag som gör honom till en kunskapsaktör. Avgörande för hans auktoritet som kunskapsaktör är dessutom kravet på kunskapens form och innehåll. Key var inte en forskare när han publicerade sin skildring av Guatemala, utan en offentlig intellektuell aktör, hans förståelse och grepp om vad han valde att skildra har likväl en inverkan på hans roll som kunskapsaktör.⁸⁴ Likaså innefattar analysen ett synliggörande för hans ambitioner som aktör, och hur dessa cirkulerade.⁸⁵

3.2 Bokens genre

Teman och stilistiska drag spelar roll för att skapa förståelse för Keys bok som en del av kunskapsspridningen om Guatemala under 1920-talet. Keys bok har en särskild form i och med att den till viss del är en sammanslagning av artiklar. Genomgående är *Kaffe, socker och*

⁸⁰ Torbacke, 2001, s. 8.

⁸¹ Torbacke, 1982, s. 16.

⁸² Key, Helmer, *Kaffe, socker och bananer. En resa till Cuba och Guatemala*, första upplagan, Albert Bonniers Boktryckeri, Stockholm 1928, s. 2.

⁸³ Gidlöf, Leif, "C A Helmer Key", *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/11455> (hämtad 2022-04-11).

⁸⁴ Östling, 2020, s. 106.

⁸⁵ Östling et al., 2020, s. 8.

bananer fylld med historiska och politiska redogörelser, fakta om djur- och växtriket, kvantitativa framställningar av demografiska och geografiska förhållanden för att nämna några exempel. Carl Thompson menar att en reseskildring i grunden dels är en skildring av okända platser och personer, dels en inblick i författarens värderingar och antaganden om världen runtomkring, och således även en inblick i den kultur som format författaren och/eller texten.⁸⁶ Detta kan jämföras med forskaren Paul Fussells hållning, som gjort en karaktärisering av ”travel books” för att särskilja dessa från till exempel guideböcker. Guideböcker består av kortare narrativ men varvas med kartor, figurer och andra icke-narrativa sätt för att presentera information. I en guidbok premieras den praktiska information som samlats in på resan, inte författarens personliga upplevelser.⁸⁷ ”Travel books” är reseskildringar som drivs av ett autobiografisk narrativ och förstaperson-skildringar av författarens egna upplevelser under resan. Fussells sammanställning har haft stor betydelse för fältet och genrens definition, trots att den enligt Thompson fått utstå viss kritik.⁸⁸

Till skillnad från den snäva definition som Fussell har, väljer Jan Borm att bredda definitionen genom att använda begreppet ”travel writing” som han särskiljer från ”travel book.” Snarare bör böcker av den föregående kategorin ses utifrån sitt övergripande tema, nämligen resan.⁸⁹ Thompson påpekar att genren är flyktig men centralt är ändå det som både Fussell och Borm enligt definierar som ”travel book”, härnäst benämnt som *reseskildring*, vilket utgörs av en icke-fiktionell resa berättad i förstaperson. I periferin existerar en större spridning av böcker som kan förstås som förgreningar, undergenrer eller rentav en separat men besläktad genre.⁹⁰ Hur väl passar Keys bok in i formatet som är reseskildring? Är det rentav så att narrativet existerar trots att det inte drivs av förstaperson-skildringar? Key skriver ibland utifrån ett autobiografiskt narrativ men oftast inte. Således uppfyller Keys bok några av genrens krav. Mörner som undersökt reseskildringar från 1700-talet och 1800-talet gör en liknande definition av en reseskildring som Fussell. Reseskildringen ska ha skrivits med ett litterärt syfte och bör särskiljas från rapporter och land- och områdesbeskrivningar med ett svagt eller frånvarande litterärt syfte.⁹¹ Det litterära syftet är till viss del närvarande men utifrån Mörners definition är Keys narrativ både svagt och överskuggas av en uppsjö olika beskrivningar.

⁸⁶ Thompson, 2011, s. 10.

⁸⁷ Thompson, 2011, s. 14-15.

⁸⁸ Thompson, 2011, s. 13-14.

⁸⁹ Thompson, 2011, s. 23.

⁹⁰ Thomson, 2011, s. 26.

⁹¹ Mörner, 1982, s. 92-93.

Thompson drar ingen hårdragen gräns för reseskildring som genre, men det lyfter frågan: Hur ska vi förstå boken?⁹² ”Kaffe, socker och bananer” är en skildring av den resa Helmer Key gjorde även om han själv inte är särskilt framträdande. Men är det en *reseskildring*? Fortsättningsvis är det därför värt att ha den frågan i åtanke när uppsatsen nu djupdyker i Keys resa till Guatemala.

Åttonde kapitlet *De centralamerikanska staterna* ger en historisk-geografisk översikt över Centralamerika i allmänhet och Guatemala i synnerhet. Genomgående är kapitlet en informationstät presentation och fakta är troligen hämtad från den omfattande litteratur Key refererar till i slutet av boken.⁹³ Inte minst är kapitlet ett exempel på Keys stil, nämligen att inkorporera mycket fakta i beskrivningarna. Kapitlet tjänar till att ge den information om Centralamerika som Helmer Key anser nödvändig men ger samtidigt läsaren en inblick i hur Key behandlar informationen. Han argumenterar exempelvis för att Guatemala utmärker sig som den mest betydande bland de centralamerikanska staterna, och enligt honom var det naturligt att Guatemala betraktades som huvudstad under kolonialtiden.⁹⁴ Vidare presenteras fakta om Guatemala och Centralamerika som inte osökt kan förklaras genom Keys koloniala ambitioner och de möjligheter till exploatering som finns, exempelvis odlingsmöjligheterna i landet samt en redogörelse för andra naturresurser, så som ädelmetaller.

I ett material av det slag som *Kaffe, socker och bananer* kan det vara svårt att urskilja författarens egna reflektioner och intryck från själva syftet med dokumentationen - nämligen att Key i arbetet med den drevs av ambitionen att skapa en förståelse för ett okänt land och en främmande kultur och således använde sig av tidigare forskning och litteratur. Med Keys egna syften lagda framför oss, framstår kapitlet som ett försök att sälja in Guatemala.

Framställningen av landet och befolkningen kan förstås ur perspektivet att Key som kunskapsaktör förmedlar information väsentlig för svenskar och européer som vill driva kolonisationen av ”tropikerna.” Inte minst är detta synligt i Keys sammanfattande presentation av ”indianerna” i Guatemala. Dessa beskrivs i olika avseende utifrån sin förmåga till arbete och anpassning där Key bland annat skriver: ”Frågan är huru dessa skola kunna uppfostras och deras ambition och köpkraft höjas.” ”Indianbefolkningen” har blivit fördärvade av sprit och har svårt att ta till sig av hygienska vanor menar Key. Trots detta är de

⁹² Thompson, 2011, s. 12.

⁹³ Key, 1928, s. 329–331.

⁹⁴ Key, 1928, s. 107.

flitiga arbetare, en tradition som går tillbaka till det spanska kolonialväldet. Och till skillnad från de krigiska aztekerna är ”guatemalaindianerna fredliga till sin karaktär.”⁹⁵

I *Travel Writing* lyfter Thompson fram hur utvecklingen av transportmedel och transport i allmänheten förändrat den västerländska förståelsen av rum och tid. Den moderna tidens globalisering har sitt ursprung i 1800- och 1900-talets imperialism och den konstanta kapitalistiska strävan efter nya marknader, produkter och resurser som etablerade nya globala handelsnätverk och resor.⁹⁶ Key skriver: ”Guatemala befinner sig för närvarande i en kulturell och ekonomisk brytningsperiod. Man finner sålunda bredvid varandra gamla sedvänjor moderna kulturföreteelser och deras avarter.”⁹⁷ Key skriver också om hur den centralamerikanska befolkningen levt isolerat från varandra till följd av brist på vägar.⁹⁸ Utöver den nybyggda bilvägen mellan Guatemala City och San Salvador reflekterar Key över de dåliga förbindelserna i Centralamerika, något som han troligen erfarit själv. Keys redogörelse för landets infrastruktur är ett återkommande tema. Utifrån Thompsons förklaring ovan kan detta ses som uttryck för ett bejakande av Guatemalas strävan efter modernitet men även att belysa var den brister. Likaså kan exemplet från Keys bok förstås som ett sätt att skildra hur Guatemala skiljer sig från vad Key är van vid.

Förutom att Key som kunskapsaktör drivs av ett syfte formas han likväl av sin bakgrund, vilket kan ha betydelse för bokens utformning. Mörner diskuterade exempelvis att bland de författare av olika europeiska nationaliteter han undersökt skrev de på märkbart olika vis.⁹⁹ Precis som 1800-talets författare skrev dagböcker gjorde Key också det, även om skrivprocessen inte skildrades mer än att den till viss del sammanställts från artiklar i Svenska Dagbladet.¹⁰⁰ En tendens hos tidigare resenärer som återfinns hos Key är den gedigna referenslistan med facklitteratur och tidigare reseskildringar av européer som rest i området.¹⁰¹ Både utifrån Mörner och Fussells grundläggande definitioner finns det rimliga invändningar huruvida Keys bok bör förstås som en reseskildring, varför det nu är värt att undersöka narrativet och skildringarna i boken.

⁹⁵ Key, 1928, s. 114-115.

⁹⁶ Thompson, 2011, s. 56-57.

⁹⁷ Key, 1928, s. 116.

⁹⁸ Key, 1928, s. 117.

⁹⁹ Mörner, 1982, s. 97.

¹⁰⁰ Mörner, 1982, s. 100.

¹⁰¹ Mörner, 1982, s. 102-103.

3.3 Bokens icke-narrativ

Förhållandet mellan det gamla och det moderna, infrastrukturen och befolkningen återkommer i det trettonde kapitlet *Guatemala City och dess befolkning*. Keys egna intryck framträder här mer även om första-persons narrativet fortfarande fattas för det mesta. Trots många informativa men intetsägande utläggningar om allt från jordbävningar till byggnadsverksamhet är det underförstått att han tillbringat tid i Guatemala City.¹⁰² Mörner skriver att resenärer ofta ägnade mycket tid åt beskrivningar av huvudstäderna, vilka hade varit välkända sedan tidigare och resenärerna hade mest information om dessa städer.¹⁰³ Detta framstår i Keys reseskildring som ett tema som är intressant för läsaren.

Keys skildring av huvudstaden kan till viss del liknas vid det Thompson presenterar som ”stadial theory” gällande kulturell utveckling. Västerländska kommentatorer har använt den som ett sätt att kategorisera utvecklingen av samhällen utifrån sin egen uppfattning, från primitiva jägar-samlarsamhällen till moderna. Antagandet görs att modernitet är stöpt ur det västerländska samhället. Samhällen som inte utvecklats i den västerländska riktningen eller som skiljer sig är fast i ett tidigare utvecklingsstadium.¹⁰⁴ Key kommenterar kontrasterna till den uppfattning han själv hade haft av det Guatemala City som förstörts av jordbävningen 1918.¹⁰⁵ Keys uppfattning av Guatemala styrs av ”stadial theory” i vad han väljer att belysa.

Keys kommenterar det som beskrivs och förklaras. Han avgör vad som är modernt eller inte, och detta görs utifrån hans västerländska uppfattning. Key framhåller Guatemala Citys ambitioner i att bli en modern stad.¹⁰⁶ Han gör detta eftersom han vill framhålla Guatemalas potential för moderna västerlänningar och även hur det är tillräckligt bra för att koloniserar. Detta formar således i vilken riktning Key tittar.

Key har genom resan tagit del av tidigare uppfattningar som han visar är osanna. I likhet med idén om att sälja in Guatemala som tidigare beskrivits, diskuterar Key i det tionde kapitlet *Bland ormar och andra farliga djur* hur farorna i Guatemala är överdrivna. Här vävs egna intryck och reflektioner tillsammans med tidigare reseskildringar samman med den kunskap som Key anser vara nödvändig att veta om tropikerna.¹⁰⁷ Key har tagit del av folks föreställningar i ”ormfrågan”, att det kan finnas farliga och giftiga ormar som kan attackera

¹⁰² Key, 1928, s. 174–175.

¹⁰³ Mörner, 1982, s. 104.

¹⁰⁴ Thompson, 2011, s. 146-147.

¹⁰⁵ Key, 1928, s. 173-174.

¹⁰⁶ Key, 1928, s. 198.

¹⁰⁷ Key, 1928, s. 139-140, 142.

människor, och tidigare forskning som undersökt saken.¹⁰⁸ Han förklarar vidare att han resonerade om Guatemalas flora och djur tillsammans med dr MacPhail som figurerat i kapitlet innan.¹⁰⁹ Keys möte med dr MacPhail kommer uppsatsen återkomma till. Han avslutar kapitlet med att förklara att turister troligen aldrig kommer få se ormar eller det vilda djurlivet, än mindre någon olägenhet.¹¹⁰ Det kan argumenteras för att *Kaffe, socker och bananer* har för mycket element av en guidebok, om man utgår från Fussells definition, för att vara en reseskildring. Keys redogörelser för fakta och information och avsaknaden av längre narrativ i kapitlet ovan framstår onekligen som en guidebok. En reseskildring har enligt Fussell ett uttalat personligt och subjektivt element, och inte endast ett funktionellt. I guideboken premieras den praktiska informationen som samlats in, inte författarens personliga upplevelse.¹¹¹ Key har utifrån egna intryck och tidigare redogörelser från olika håll ett syfte i att förklara ”ormfrågan”. Det är inte så mycket en personlig skildring, utan snarare en fråga som han tycker behöver ett svar.

3.4 Bokens narrativ

Resans och bokens narrativ tar sin början i det nionde kapitlet ”Ett sjukhus i djungeln.” ”Jaget” och det autobiografiska narrativet framträder som mest här i enlighet med Fussells definition.¹¹² Den litterära dimensionen är högre än i andra kapitlet som berör Guatemala, där de litterära kvaliteterna talar om Keys ambition att läsaren ska läsa för nöjes skull eller av intresse för hur det gick för Key under resan.¹¹³ Thompson poängterar genrens flyktiga karaktär, där reseskildringar undantagsvis inte haft några större ambitioner av att vara subjektiva framställningar, men som annars ofta är central och närvarande.¹¹⁴ I ett tämligen kort kapitel får läsaren en inblick i Keys inresa i Guatemala, och vad han ägnade sig åt innan han begav sig till Guatemala City. Från Puerto Barrios på Guatemalas östkust blir han vänligt mottagen av United Fruit Companys representanter. Han skildrar framför allt United Fruit Companys sjukhus i Quirigua, dit han sökte sig för sjukvård, och de minnesmärken från mayatiden som finns i anslutning till sjukhuset. Key träffade dr MacPhail på sjukhuset som gav honom rådet att vila ut eftersom han hade blivit överansträngd. Han låter då intrycken

¹⁰⁸ Key, 1928, s. 137-138.

¹⁰⁹ Key, 1928, s. 140, 142.

¹¹⁰ Key, 1928, s. 146.

¹¹¹ Thompson, 2011, s. 14-15.

¹¹² Thompson, 2011, s. 14.

¹¹³ Thompson, 2011, s. 15.

¹¹⁴ Thompson, 2011, s. 97-98.

mogna. Bland annat reflekterar han över hur han från urskogens inre kunde följa dygnets förändringar.¹¹⁵

När Key väl kunde fortsätta resan frångick han det autobiografiska narrativet och återgick till sina vetenskapliga resonemang, till exempel i fallet om mayafolkets mystiska undergång.¹¹⁶ Det är endast kort som Key presenterar sig själv i större ordalag. Inte minst beror det på att han blev uppmanad att vila och på så vis hindrades från fortsatt resa. Detta avsnitt skiljer sig från det som har analyserats tidigare i att Key sätter sig själv och sitt eget öde i centrum. Kapitlet skiljer sig även skarpt från den diskussion Thompson gör om utvecklingen av ”jaget.”¹¹⁷ Thompson för en diskussion mellan å ena sidan upplysningens observerande resenär som prioriterade empiri och fakta och å andra sidan romantikens subjektiva resenär som förutom att observera även interagerade med sin omgivning och dokumenterade sina intryck.¹¹⁸ Trots att Key inte är mer framträdande är det inte otroligt att tänka sig att han närmare stämmer in på upplysningens ideal i sin inställning. Men trots att förekomsten av ”jaget” är sällsynt genom de kapitel som berör Guatemala stämmer undantaget ovan mer in på det romantiska idealen av en resenär som reagerar på de intryck denne får från sin omgivning.

Det stilistiska greppet har som diskuterats visat att Key inte utesluter användning av förstapersons skildringar och ett narrativ. I Keys bok väcks frågan om ”den andre.” Både Guerrero Cantarell och Mörner redogör för Key som en kunskapsaktör i olika avseenden. Guerrero Cantarell skriver att Key framhåller bananproducerande länder som väl lämpade för ”företagsamma vita.”¹¹⁹ Mörner understryker att Keys bok är ett exempel på den rasistiska synen som präglade bilden av Latinamerika vid sekelskiftet.¹²⁰ Fortsättningsvis kommer uppsatsen gå över till analysen av den koloniala diskursen som återkommer när Key skildrar den inhemska befolkningen och när han besöker ”de vita i tropikerna.”

3.5 Reseskildringen *Kaffe, socker och bananer*

Sammanfattningsvis kan den sömlösa växlingen mellan Keys intryck och kompletterande fakta diskuteras utifrån det ”epistemologiska dekorumet” som Steven Shapin myntade. Om reseskildringen ska vara tillfredställande måste författaren möta samtida läsare i vad som är trovärdigt och rimligt.¹²¹ Till skillnad från det Thompson resonerar kring ögonvittnesrapporter

¹¹⁵ Key, 1928, s. 127-128.

¹¹⁶ Key, 1928, s. 133-134.

¹¹⁷ Thompson, 2011, s. 99.

¹¹⁸ Thompson, 2011, s. 117-118.

¹¹⁹ Guerrero Cantarell, 2020, s. 22.

¹²⁰ Mörner, 1981, 119.

¹²¹ Thompson, 2011, s. 72-73.

och den litterära validiteten genom referenser till verkligheten fungerar Keys bok på ett annorlunda sätt.¹²² Det epistemologiska dekorumet utgörs av att han främst underbygger sin resa med vetenskapliga utläggningar om det han möter. Utifrån genrens utveckling kan det förstås som det ”vetenskapligt upptäckande narrativet”, som trots att det var på nedgång under 1900-talet, var ett narrativ som drevs av en tanke på en västerländsk intellektuell och moralisk överlägsenhet.¹²³ Key drivs av idén att han skildrar en del av världen som få i Sverige hade inblick i. Att då positionera sig som en auktoritet kräver av honom att bevisa att han har en förförståelse och är påläst. Likaså finns det tendenser från reseskildringar under 1700- och 1800-talen som fokuserat på vetenskapliga framställningar över narrativ och stora redogörelser för olika aspekter av länder.¹²⁴ Hans många bilder, som skildrar platser han besökt och personer han mött, kan även fungera som en validitet på att vad han berättar faktiskt har hänt.

Även om Key genom sin bok inte ”upptäcker” Guatemala, finns det en andemening där Key tar på sig att förmedla bilden av Guatemala till Sverige. Som tidigare poängterat skulle Keys bok utifrån Fussells definition inte vara en reseskildring. Men med Borms bredare definition där resan står i centrum finns det mer spelutrymme. Detta förstärks om man ser till det ”vetenskapliga upptäckande narrativet” och det ”epistemologiska dekorumet” så som Thompson resonerar.

Helmer Keys reseskildring bekräftar till viss del den generella västerländska tendens som funnits bland reseskildringar, genom att upprätthålla europeisk expansion och kolonisering.¹²⁵ *Kaffe, socker och bananer* är inte så mycket en reseskildring för Helmer Key att upptäcka Guatemala, utan en reseskildring för att observera och dokumentera möjligheten och framgång för Sverige och Europa. Detta kan jämföras med Thompsons exempel om Henry Morton Stanleys resa som inte direkt lade nya territorier under sig men där informationen bidrog till europeiska koloniala projekt och som stärkte de imperialistiska åtagandena.¹²⁶ Detta kan vara den drivande faktorn i utformningen av Keys bok. Hela resan ses som en argumentation och där varje observation, intryck och reflektion metodiskt underbyggs med fakta för att visa den potential som finns i landet, för Europa, och för Sverige.

¹²² Thompson, 2011, s. 14-15, 98.

¹²³ Thompson, 2011, s. 59.

¹²⁴ Thompson, 2011, s. 82.

¹²⁵ Thompson, 2011, s. 148.

¹²⁶ Thompson, 2011, s. 137-138.

4. Diskursen om Guatemala

4.1 Kolonialpolitik i teori och praktik

Med tanke på Arthur och Knut Wallenbergs bananplantager via Guatemala Plantations Limited fanns det ett svenskt intresse för att etablera företagsamhet i Guatemala. *Kaffe, socker och bananer* bör ses i ljuset av att Key två år tidigare hade förklarat sina nykoloniala ambitioner i sin bok *Ny kolonialpolitik*. Key syftade till att bidra med insikter till ”den oundvikliga kolonisationen” till ”transoceaniska” länder som Europa behövde lösa, och är en fortsättning på böcker han tidigare publicerat på samma ämne.¹²⁷ I *Ekonomisk återuppbyggnad och koloniseringspolitik* från 1922 och *Rekonstruktionspolitikens bankrutt och kolonialpolitiken* från 1923 menar Key att Europa, till följd av kriget 1914-1918, förlorat sin förmögenhet och behövde bli delaktiga i exploateringen av de koloniserade länderna, varvid han riktade sitt fokus mot den amerikanska västkusten.¹²⁸ I *Ny kolonialpolitik* adresserar Key i det elfte kapitlet ”De vita i tropikerna” de problem en vit kolonisation kan tänkas möta. Guatemala är enligt Key ett av många länder som kan nyttjas för kolonisation.¹²⁹ Kapitlet genomsyras av tanken på hur den moderna vetenskapen ska leda vägen för att vita ska kunna kolonisera tropikerna. Han refererar bland annat till Björn Palm, generalkonsul i Guatemala, som menade att en vit kolonisering kunde fortgå med hjälp av den moderna kyltekniken. Palm jämförde arkitekterna och byggmästarna i Guatemala med medeltida byggherrar eftersom dessa inte ändrat sin ståndpunkt angående reglerandet av temperaturen.¹³⁰ I det sista kapitlet skriver han att Sverige måste uppsöka platser på jordklotet som kan göra både nytta för den enskilde individen som utvandrar och för fosterlandet Sverige. Han talar om att Sverige har duktiga civilingenjörer och läkare som bör söka anställning utomlands. Han påpekar även att Sverige måste ”uppfostra tropiksvenskar, kompetenta att taga våra intressen där ute om hand.” Key talar bland annat om den svenska företagsamheten i tropiska plantageanläggningar.¹³¹

4.2 Rasism och rashierarki

Baserat på Keys tolfte kapitel ”Livet i tropikerna” argumenterar Magnus Mörner för att Keys reseskildring är rasistisk.¹³² Kapitlet sammanfattas med undertiteln ”De vita på plantagerna,” adresserar ”kolonisationsproblemet” och kommenterar utvecklingen. Kapitlet behandlar inte

¹²⁷ Key, Helmer, *Ny kolonialpolitik*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1926, s. 2.

¹²⁸ Holmberg, 1994, s. 107-108.

¹²⁹ Key, 1926, s. 153-154.

¹³⁰ Key, 1926, 160-161.

¹³¹ Key, 1926, s. 188-199.

¹³² Mörner, 1981, s. 105. Mörner refererar till Key, 1928, s. 167.

uttryckligen hans resa i ett autobiografiskt narrativ utan precis som i det åttonde kapitlet är det en generell redogörelse för information som vävs samman med Keys tankar, intryck och kommentarer.

Key redogör genomgående för två grupper av befolkningen i Guatemala. Han presenterar i det åttonde kapitlet att den vita befolkningen i Guatemala ”består så gott som uteslutande av avkomlingar av de gamla spanska kolonisterna, de s.k. kreolerna.” Den andra gruppen är ”indianerna,” där Key skriver att dessa ”rena eller mer eller mindre uppblandade huvudsakligen med spanskt blod, s.k. mestiser,” utgör ungefär 60 procent av landets befolkning.¹³³

Key menar att de ”spansklätinska invånarna” inte kommer klara av utvecklingen av den stundande ekonomiska uppsvingen och därför behöver ”få hjälp från andra vita folk.”¹³⁴ Vidare påpekar han ”att en hastig rasförsämring genom uppblandning med färgat blod pågår i de flesta spansklätinska stater. Det behöves därför nytt vitt tillskott och då av folk, som ”ha en stark känsla av rasrenhet såsom anglosaxare och germaner.” Om uppblandningen får fortgå menar Key att den vita kulturen inte kommer kunna spela samma framträdande roll.¹³⁵ Dessa rasistiska föreställningar genomsyrar diskussionerna om kolonistörerna i Guatemala respektive den inhemska befolkningen. De europeiska vita, ”kreolerna” och ”indianerna” utgör de tre ”raser” som Key ser och som formar hans koloniala diskurs om Guatemala.

Resenärer i Europa och USA under 1800- och 1900-talen kom i varierande utsträckning att präglas av ”rasvetenskap”, vilket hade konsekvensen att deras intryck och möten med andra kulturer tolkades utifrån teorier om ”ras.”¹³⁶ Så som Key ser det är han övertygad om att de vita kommer kunna leva och må väl i tropikerna. Den koloniala och rasistiska diskursen förstärks av att Key anser ”att den vita rasen i tropikerna måste förbli den härskande klassen.” Han understryker att de vita inte ska utföra grovarbetet utan tjänstgöra som förmän och kontrollanter. Grovarbetet lämnas åt de ”färgade och halvfärgade.” Det är genom United Fruit Companys framgångar som både hygien och bostadsförhållande för européerna säkerställts.¹³⁷

För den nutida läsaren är kapitlet svår läsning i och med Keys sätt att uttrycka sig. Key skyr inga medel med sina rasistiska tankar och övergripande är boken helt i linje med den

¹³³ Key, 1928, s. 114.

¹³⁴ Key, 1928, s. 165.

¹³⁵ Key, 1928, s. 166.

¹³⁶ Thompson, 2011, s. 143.

¹³⁷ Key, 1928, s. 167.

koloniala diskursens förespråkande av europeisk intervention i andra områden. Interventionen behöver inte endast drivas av ekonomiska intressen utan kan också motiveras av att förse den inhemska befolkningen med humanitära och ”civiliserande” insatser.¹³⁸ Han poängterar att den som vill flytta till tropikerna har goda utsikter men att denne kan behöva göra inskränkningar i sina levnadsförhållanden. För att visa tropikernas potential skildrar Key en typisk dag i en ung mans liv som vill skapa sig en framtid i Centralamerika.¹³⁹ United Fruit Company utgör exempel på ett stort företag som redan etablerat sig. Key redogör avslutningsvis för hur deras anställda vita män hanterat livet och vilka möjligheter till arbete européer har hos United Fruit Company i Guatemala.¹⁴⁰

Keys syn på den europeiska kolonisationen talar förstås om en underförstådd kulturell överlägsenhet eftersom fokus läggs på de vitas kultur, kolonisation och levnadsvillkor tillsammans med hans rädsla för ”rasuppblandning.” Det bekräftar även att Key premierar de ekonomiska intressena. Den civiliserande och humanitära tanken är inte påtaglig men Key poängterar att de ”spansklatinska invånarna” behöver hjälp i att möta den ekonomiska utvecklingen. I det efterföljande trettonde kapitlet, som uppsatsen redan har berört, diskuteras Guatemala City i termer om huruvida det är modernt och civiliserat nog för vita européer. Som Thompson poängterar fanns det förstås en genuin tanke bland somliga att europeisk och nordamerikanska influenser skulle lyfta ”primitiva” samhällen på moralisk grund, men för många var det främst ett sätt att motivera exploatering av land och naturtillgångar.¹⁴¹ Key bör placeras i det senare lägret. Tofte och trettonde kapitel är tydliga exempel på det europeiska kolonisationsprojektet och dess tankar om det vitas ställning, vilka är en självklarhet för Helmer Key.

Detta kan även liknas vid Forsgrens diskussion om Ludvig Nordström som i sin andra reseskildring relaterar sin egen resa till Joseph Conrads bok *Heart of Darkness*. Forsgren menar att de retoriska strategierna ”debasement” och ”affirmation” visar sig i Nordström som ser en risk att vita drivs till moraliskt förfall av ”infödingarna.”¹⁴² Likväl kan Keys sätt att göra skillnad på ”raserna” tala om ”debasement” och Keys rädsla för ”rasblandningen” tillsammans med hans tanke om de vitas överlägsenhet talar om ”affirmation.” Då båda dessa begrepp är återkommande troper allmänt i koloniala diskurser utgör Key inget undantag.¹⁴³

¹³⁸ Thompson, 2011, s. 144.

¹³⁹ Key, 1928, s. 168

¹⁴⁰ Key, 1928, s. 170–171.

¹⁴¹ Thompson, 2011, s. 145.

¹⁴² Forsgren, 2019, s. 233–234.

¹⁴³ Forsgren, 2019, s. 227–228.

Keys tankar om kolonialpolitik och hans rasism är förstås sammanlänkade, rasismen och uppdelningen av ”raser” i hans koloniala diskurs är underförstått i hans kolonialpolitik. Vitas hjälp till de andra ”raserna” är ett sätt att legitimera kolonisation.¹⁴⁴ Även om Key kort diskuterar att ”spanskinvånarna” inte kommer kunna möta den ekonomiska utvecklingen själv drivs han inte av några större ambitioner att hjälpa ”den andre.” Likaså framstår Keys syn på kolonialpolitik, ur kolonistans perspektiv, som något självklart och oproblematiskt. Key framförde inga reflektioner över några moraliska överväganden gentemot de koloniserade länderna i *Ny kolonialpolitik*.¹⁴⁵ Det kan därför argumenteras för att Key inte har några större ambitioner att uttryckligen legitimera sin kolonialpolitik, den är självklar. På så vis finns det en tystnad från Keys sida, där han endast i korta ordalag reflekterar över den inhemska befolkningens öde.

Genom olika kapitel ger Key utrymme att redogöra för den inhemska befolkningen i Guatemala. Keys förståelse för det guatemalanska samhället och den bild av den inhemska befolkningen som format hans världsbild och koloniala diskurs, grundar sig troligen på den litteratur han utgått från och den information han valt att ta del av i Guatemala. Även om det är oklart var exakt Key baserar sin information ifrån eftersom han inte gör några direkta referenser i boken utan använder en litteraturlista, kan detta förklara hur han förmedlar kunskap som gör anspråk på att uppfattas som sanna och auktoritativa, dels genom den kunskap Key tagit till sig, dels genom hans egna observationer.¹⁴⁶ Han vill förmedla information om den inhemska befolkningen från en till synes okänd del av världen och samtidigt visa på skillnaden mellan ”den vita rasen” och den inhemska befolkningen. Keys resonemang går i linje med den ”rasifiering” i uppslagsverken under 1900-talet där ”ras” diskuteras utifrån påstådda skillnader i mentala ”rasegenskaper”, vilket sedan kan underlätta legitimering av ”rashierarkier.”¹⁴⁷

4.3 ”Den andre”

Ett av reseskildringens vanligaste teman är skildringen av andra kulturer, ”andrefiering.” Alla reseskildringar använder sig av ”andrefiering” generellt, eftersom de bygger på premissen om att sprida ny information om främmande platser, personer och kulturer. Thompson skiljer detta från ”andrefieringen” av ”den andre”, när en grupp från en kultur porträtterar en annan

¹⁴⁴ Thompson, 2011, s. 144.

¹⁴⁵ Holmberg, 1994, s. 111.

¹⁴⁶ Ericsson, 2022, s. 152.

¹⁴⁷ Ericsson, 2022, s. 165.

kultur som annorlunda och underlägsen den egna.¹⁴⁸ Både utifrån Mörners resonemang och utifrån Keys rasistiska diskussion i det tolfte kapitlet råder det ingen tvekan om att Key redan gjort detta. Följande analys behandlar skildringen av den inhemska befolkningen. Thompsons teoretisering av begreppet ”den andre” bygger på förutsättningen att en reseskildring baseras på personliga möten, något som inte förekommer primärt i Keys bok som bör ses som en okonventionell reseskildring. Därför är det av värde att fortfarande analysera texten i enlighet med ”andrefieringen” som en del av hans koloniala diskurs.

Skildringen av ”den andre” sker löpande genom mindre och större notiser av den inhemska befolkningen, både i skildrandet av sin resa och i anslutning till information och framställningar om Guatemala. I tidigare nämnda tionde kapitlet om faran för ormar förklarar Key att ”indianerna” antingen går barfota eller använder sandaler och därför i högre utsträckning blir bitna av ormar, trots många försök att få dem att använda skor.¹⁴⁹ Kommentaren är en del av Keys koloniala diskurs, en underförstådd underlägsenhet till den västerländska kulturen eftersom ”indianerna” inte vill anpassa sig.

Det kan förstås utifrån den dåtida ”vetenskapliga” diskurs som Thompson presenterar, som ”stadial theory”, antagandet att det mänskliga samhället utvecklas i successiva stadier i sociala, ekonomiska och teknologiska termer, och oundvikligen kulminerar i den västerländska moderniteten.¹⁵⁰ I sin genomresa i Guatemala City i det trettonde kapitlet skriver Key om olika möten med guatemalaner. Han beskriver varumarknaden som äger rum i en stor antik saluhall. Han beskriver bland annat hur ”svartmuskiga indiankvinnor i trasgranna dräkter” förutom att sälja varor även ägnar sig åt matlagning. Detta ställs i direkt kontrast till den ”civila befolkningen”, de gamla kreolska familjerna som utgör det högre samhällsskiktet enligt Key.¹⁵¹ Dessa beskrivs som älskvärda och kultiverade människor, om än av gammaldags snitt. Men ”kreolen” har i regel inte ett intresse för moderna affärsmetoder.¹⁵² Key framhåller ”kreolen” i ett positivt ljus men hans retorik talar om en kultur underlägsen den västerländska. ”Kreolen” har, enligt Key, en ”verklighetsfrämmande sinnesriktning.”¹⁵³

¹⁴⁸ Thompson 2011, 132-133.

¹⁴⁹ Key, 1928, 143.

¹⁵⁰ Thompson, 2011, s. 146-147.

¹⁵¹ Jag tolkar detta som ett äldre uttryck för den ”civiliserade befolkningen” utifrån kontexten. Citatet är följande: ”Bland den civila befolkningen intaga de gamla kreolska familjerna främsta rummet. Det intryck man får av de högre samhällsskikten är detsamma som i nästan alla de latinskamerikanska republikerna.”

¹⁵² Key, 1928, s. 186-187.

¹⁵³ Key, 1928, s. 187-188.

Förutom "stadial theory" kan Keys utmärkelser av "kreolen" förstås utifrån Johannes Fabians "denial of coevalness", alltså att det endast är de västerländska resenärerna och deras medresenärer som är moderna.¹⁵⁴ "Kreolen" framhålls också i mer positiva termer än "indianen" eftersom han ställer dessa två grupper i kontrast, varvid den förste får betäckningen "civil."¹⁵⁵ För att återknyta till Thompsons diskussion om "rasvetenskap" är Key formad av dessa tankar vilket i sin tur formar hans skildring och karaktärisering av den inhemska befolkningen. Som Thompson påpekar utesluter inte det "rasvetenskapliga" förhållningssättet att man kan framställa olika delar av den inhemska befolkningen på olika vis. Men hos Helmer Key finns det allmänt en nedlåtande ton, ett retoriskt grepp som återspeglar den koloniala tanken.¹⁵⁶

Första morgonen i Guatemala City möter Key en guatemalare av schweizisk börd. Key framhåller mannen i positiv dager och mannen ville bjuda in Key till sitt hem. Mannen ville göra Keys vistelse "så angenäm som möjligt" och yttrade "att var och en, som en gång kommer till Guatemala, alltid kommer tillbaka."¹⁵⁷ Liknande som situationen ovan driver Key en retorik i sin koloniala diskurs där han ställer den vite guatemalanen i kontrast med "indianen". Han påpekar att "även den enkle guatemalaren" har en kärlek till sitt land.¹⁵⁸

I det fjortonde kapitlet *Bland indianerna i bergen. Antigua och Quezaltenango* skildrar Key vägen från Guatemala City till Quezaltenango.¹⁵⁹ Han beskriver hur han möter karavaner av "indianer" på väg mot huvudstaden. Han anser deras uthållighet märkvärdig och reflekterar över att de nästan alltid färdas i grupp. Han framhåller även den gamla staden Antigua som underbar.¹⁶⁰ Vidare skildras hur befolkningen i Antigua "lever på indianens vanliga yrken", så som textilarbete, grönsaksodling, krukmakeri men framför allt, kaffeplantering.¹⁶¹ Han avslutar kapitlet med att framhålla Antiguas rogivande atmosfär, där det "moderna bullret ännu icke trängt hit." Stillheten borde inte störas och han anser att staden borde bevaras i sitt nuvarande skick, som ett slags "etnografisk nationalpark" för Guatemala.¹⁶² Till skillnad från Keys kontrasterande framställningar av "indianen" i förhållande till kreolen framstår det i detta kapitel som en skönmålning av livsstilen i Antigua. I viss mån är det förenligt med det

¹⁵⁴ Thompson, 2011, s. 147.

¹⁵⁵ Se fotnot 151.

¹⁵⁶ Thompson, 2011, s. 143–144.

¹⁵⁷ Key, 1928, s. 192.

¹⁵⁸ Key, 1928, s. 193–194.

¹⁵⁹ Key, 1928, s. 204.

¹⁶⁰ Key, 1928, s. 209-210.

¹⁶¹ Key, 1928, s. 216.

¹⁶² Key, 1928, s. 217-218.

Thompson kallar ”mjuk primitivism,” en beundran av den enklare livsstilen. Samtidigt resonerade Key kring att Antigua bör hållas avskilt från det moderna och bevaras som en ”etnografisk nationalpark.” Detta visar att han fortfarande håller den egna moderna kulturen högt och säger inte nödvändigtvis att han skulle framhålla Antigua som högre ansedd. Dessutom tåls det att begrunda huruvida Antigua hålls undan från det moderna bullret eller inte är på den ”moderna” vita mannens villkor.¹⁶³

Key reflekterar kort över de förhållanden som råder för den inhemska befolkningen. Han gör en utläggning om detta i det sextonde kapitlet, *Guatemalas finanser och ekonomiska framtid*. Här är det förstås generella reflektioner, och inte en del av ett narrativ från resan. Key berättar om arbetsförhållanden för ”indianerna” i landet. Han menar att plantageägarna inte sällan lurar in ”indianerna” i arbete genom att skuldsätta dem.¹⁶⁴ Han skriver även om lönesättningarna. ”Indianerna” organiserar sig ogärna, eftersom de enligt Key inte begriper vad ett kollektivavtal är.¹⁶⁵ Han påpekar att det förekommit att ”indianerna” blivit illa behandlade av de vita ”kolonisterna” i modern tid. Han tycker det är förkastligt att ”lura ner indianerna” i ”tierra calientes” (områden med varmare temperaturer) eftersom ”i regel demoraliseras indianen mycket fort, både fysiskt och moraliskt, framför allt genom missbruk av alkohol.” Även om Key i kapitel 16 påpekar att ”indianerna” blivit illa behandlade i modern tid av vita kolonister motiveras inte Key i större drag av moraliskt ansvar gentemot den inhemska befolkningen i fråga om de vitas kolonisation.¹⁶⁶ Det fanns även ett intresse för kolonisationsfrågan, något Key diskuterade med finansministern Felipe Solares, där Solares ”framhöll att han gärna önskade att unga nordeuropeiska farmare, helst svenskar, skulle slå sig ned i Guatemala.”¹⁶⁷ Efter diskussioner med Solares avslutas kapitlet med en redogörelse för kreolens arbetsmoral. I jämförelse med bilden man tidigare får av ”kreolen” ger Key här en ganska negativ bild, Key benämner ”kreolerna” som icke punktliga och gör en rasistisk kategorisering av ”kreolens” natur i arbetslivet.¹⁶⁸ Thompson påpekar att det förstås också förekommer sympatier för den inhemska befolkningen i reseskildringar. Här kan det närmast liknas vid argumentet att kolonisatören ska vägleda den inhemska befolkningen.¹⁶⁹ Keys skildring av ”kreolen” i affärssammanhang är ytterligare ett exempel på där Key genom sina

¹⁶³ Thompson, 2011, s. 150.

¹⁶⁴ Key, 1928, s. 247.

¹⁶⁵ Key, 1928, s. 248-249.

¹⁶⁶ Key, 1928, s. 250.

¹⁶⁷ Key, 1928, s. 238.

¹⁶⁸ Key, 1928, s. 254

¹⁶⁹ Thompson, 2011, 144.

beskrivningar visar att det endast är de vita som är ”riktigt moderna.” Keys framställning är en kategorisk och förenklad framställning av Guatemalas många etniska grupper och kulturer.

4.4 ”De vita i tropikerna”

Något som hittills lämnat utforskat i *Kaffe, socker och bananer* är Keys besök och undersökning av ”de vita i tropikerna.” Utöver skildringen av ”den andre” drivs Key av ett fokus att skildra den egna vita och europeiska kulturen, vilket går helt i linje med hans rasism. Likaså är detta en central del av den koloniala diskursen Key för, vilken kan införlivas i Thompsons definition.¹⁷⁰ De tre kapitel som skildrar de vita på olika plantager kan utifrån genrens regler förstås som ett autobiografiskt narrativ skrivet i första person om främmande platser.¹⁷¹ Det är värt att fråga sig om Keys fokus på den egna kulturen kan förstås utifrån de teorier och begrepp som finns i Thompsons bok. En viktig poängtering är att skildringen av de vita inte adresseras av Thompson. Kanske kan Keys fokus på ”de vita i tropikerna” i sin koloniala diskurs förstås som en förlängning av ”jaget” i någon mån? Enligt Debbie Lisle finns det en maktobalans i representationen där ”den andre” framställs på ett vis där den står i motsats till den civiliserade och/eller kulturella protagonisten.¹⁷² Det finns även i Keys framställning av de vita likheter med den diskussion Thompson för om eurocentrism. Kan det motiveras att Key drivs av en eurocentrisk ambition som även präglar hans blick och urval?¹⁷³ Att försöka införliva Keys kapitel om ”de vita i tropikerna” i Thompsons teori är till viss del att greppa efter halmstrån.

Boken skildrar främmande platser och personer, och självklart kan dessa läsas för nöjes skull likväl som för lärandes skull. Men kapitel 15–18 fyller en högst verklig kunskapslucka för 1920-talets kolonisationer: ”hur fungerar den vita kolonisationen i tropikerna?” Den koloniala diskursen formar således narrativet. Utifrån den koloniala diskursen är Keys motivering av kolonisationen av tropikerna underförstådd. Detta blir än tydligare utifrån Keys ”andrefiering”, den inhemska befolkningen är inte alltför framträdande i förhållande till Thompsons redogörelse för ”den andre.” I detta avseende frångår Keys reseskildring Thompsons teori. Den avvikande formen, stilen och dragen gör den än mer intressant att undersöka.

¹⁷⁰ Thompson, 2011, s. 136.

¹⁷¹ Thompson, 2011, s. 14.

¹⁷² Thompson, 2011, s. 119-120.

¹⁷³ Thompson, 2011, s. 148-149.

4.5 Keys nordiska koloniala diskurs

Här frångår analysen det teoretiska ramverk som nyttjats hittills, för att etablera en förståelse för Keys bok som en del av *nordisk kolonialism*. Motivationen till varför *Kaffe, socker och bananer* bör förstås utifrån nordisk kolonialism handlar om det resonemang Höglund och Burnett för gällande tidigare forskning, där forskningen belyst liknande tendenser som återfinns hos Key. Sveriges och Danmarks kolonier på andra sidan Atlanten sågs som en ”naturlig konsekvens” av de nordiska ländernas globala ambitioner.¹⁷⁴ Likaså kan nordisk kolonialism förstås utifrån de svenska intellektuella, forskare och företagare som bidrog till andra imperiers koloniala åtaganden.¹⁷⁵ Detta understryks i Keys reseskildring av det faktum att hans litteraturförteckning uteslutande utgår från amerikanska, engelska och ett par andra europeiska publiceringar från början av sekelskiftet 1900. Likaså av hans skildring av United Fruit Company i det tolfte kapitlet i boken. Men Keys skildring av ”de vita i tropikerna” kan även ses som ett sätt att stödja både den allmänna europeiska kolonisationen och det svenska kolonisationsprojektet som tagit sin början.

I det femtonde kapitlet, *Kaffeplantager i Guatemala*, besöker Key en av de största tyska kaffeplantagerna, Cerro Redondo.¹⁷⁶ Det autobiografiska narrativet i kapitlet föregås av en redogörelse för kaffekulturen och de generella förhållanden som rådde för kaffeproduktionen i Guatemala. Key menar att tyskarna, som efter världskriget betydligt ökade sitt innehav av egendom i landet, spelade en avgörande roll för Guatemala.¹⁷⁷ Ägaren till den stora egendomen var Otto Hartleben, en tysk godsägare, som bodde där med sin familj. Key presenterar familjen som ”älskvärdt värdfolk” och redogör för den rundvisning han får på plantagen.¹⁷⁸ Vad som är intressant för ”kaffe frågan” i Guatemala framhävs. Key understryker avslutningsvis de ännu outnyttjade möjligheter som finns för kaffeplanteringar.¹⁷⁹

Key skriver också om möjligheterna för utländska företagare i kapitel 16 *Guatemalas finanser och ekonomiska framtid*. Under rubriken ”Tacksamt fält för utländska företagare” skriver Key att finansminister Solares flera gånger betonade att han intresserade sig för ”kolonisationsfrågan” och gärna ville att ”nordeuropeiska, och svenska, farmare slog sig ner i Guatemala.”¹⁸⁰ Avslutningsvis trycker Key i kapitlet på möjligheterna för utländska

¹⁷⁴ Höglund, Andersson Burnett, 2019, s. 3-4.

¹⁷⁵ Höglund, Andersson Burnett, 2019, s. 6.

¹⁷⁶ Key, 1928, s. 229.

¹⁷⁷ Key, 1928, s. 219, 228.

¹⁷⁸ Key, 1928, s. 232–233.

¹⁷⁹ Key, 1928, s. 234.

¹⁸⁰ Key, 1928, s. 250.

företagare, han skriver att ”arbetsgivaren har inga svårigheter vare sig på grund av någon socialistisk arbetarrörelse eller hämmande lagstiftning.” Inte heller är skatterna stora vilket gör att företagaren ”får behålla vad han förtjänar.”¹⁸¹

Forsgren framhåller i sin forskning över Ludvig Nordström att Nordströms tolkning av modernitet är eurocentrisk, vilket exemplifieras genom ett resonemang om Australien. Här utkämpar den västerländska civilisationen en tvåfaldig kamp, dels måste den motarbeta japansk expansion, dels ses det som ett test för västs förmåga att dominera och civilisera resten av världen.¹⁸² Liksom Nordström kan även Key förstås utifrån tanken att säkerställa den vita hegemonin. Keys resonemang i det tolfte kapitlet om ”kolonisationsproblemet,” hur ”de spanskatlinska invånarna” inte kommer kunna möta den ekonomiska utvecklingen ”utan måste få hjälp från andra vita folk” och att utvecklingen kan även äventyras av den ”gula” eller ”andra raser” som tar den vitas ställning.¹⁸³ Det senare resonemanget återfinns även i Keys tidigare böcker om kolonialpolitik.¹⁸⁴ Nordström refererar till ”White Man’s Burden” vilket formar hans tankar, han anser att den vita mannen har ett ansvar att civilisera de ”mindre utvecklade folken.”¹⁸⁵ Här skiljer sig Key från Nordström.

Även om Key precis som Nordström ser externa hot i form av andra ”raser” drivs inte Key av samma övertygelse att vita *måste* driva moderniseringen av, i detta fall, tropikerna.

”Kolonisationsproblemet” för Key handlar om hur de vita ska kunna leva och må väl i tropikerna, inte så mycket motiverat av den vita mannens ”ansvar.” Detta exemplifieras inte minst av hans besök på den tyska kaffeplantagen. Förståelsen för hans besök på den tyska kaffeplantagen och följande sjuttonde kapitlets resonemang genomsyras av mer materiella, koloniala tankar.

I det sjuttonde kapitlet ämnar Key att visa de svenskar som lyckats i Kuba och i ”tropikerna.” I Guatemala träffar Key en svensk som lyckats i det avseendet att han är en rik man, Axel Fabian Pira. Key berättar om Piras väg från Sverige till Guatemala. Pira gjorde sig förmögen på att köpa olika egendomar, vilka han sedan förvaltade genom att bygga bland annat sågverk och kalkbruk.¹⁸⁶ Key ställer sig frågande till hur klimatet påverkat Pira, men enligt Pira hade det inte varit några problem att acklimatisera sig i Guatemala. Uppe i bergen där han levde var

¹⁸¹ Key, 1928 s. 255–256.

¹⁸² Forsgren, 2019, s. 230.

¹⁸³ Key, 1928, s. 165.

¹⁸⁴ Holmberg, 1994, s. 108.

¹⁸⁵ Forsgren, 2019, s. 229.

¹⁸⁶ Key, 1928, s. 272–273.

det nästan som i Sverige. Vidare skriver Key att Pira använde sig av ”indianska” arbetare på sin egendom, eftersom guatemalsk lag säger att utländska arbetsgivare inte får ha mer än 25 procent främmande arbetskraft. Att, genom särskild tillåtelse, erhålla mer är däremot inte svårt. Key blir förvånad av Piras svenska, som han anser vara förutom flytande, nästan akademisk.¹⁸⁷ Key statuerar Pira som ett exempel på de pionjärer som Sverige behöver och som Sverige borde ”skicka ut över havet till främmande kontinenter.” Key anser dock att det är sorgligt att svenskar i främmande länder har tappat kontakten med hemlandet.¹⁸⁸

I det artonde kapitlet *Ett engelsk-svenskt företag i Guatemala* berättar Key om Arthur Wallenberg och det företag han var involverad i, ”Guatemala Plantations Limited”. Key ägnar större delen av kapitlet att göra faktamässiga redogörelser för Guatemala Plantations Limited:s egendom i olika avseenden. Till skillnad från det femtonde kapitlet följer både sjuttonde och artonde kapitlet Keys icke-narrativa framställningar, varför det är värt att analysera dessa två kapitel tillsammans. Key framhåller avslutningsvis att företaget ”förvärvat en tropisk egendom, som bör räknas till de bästa.” Key hoppas att detta företag på svenskt initiativ utvecklas till en givande affär och frågar sig om det kanske kan locka andra svenska företagare till liknande initiativ.¹⁸⁹

Samtliga berörda kapitel kan till viss del förenas med Forsgrens slutsats om Nordström, där Nordströms koloniala diskurser och syn på global modernitet ses som ett uttryck för nordisk kolonialism, som präglats av arvet som kolonialismen lämnade efter sig.¹⁹⁰ I Keys fall formas detta i stället av hans syn på den svenska koloniseringen av tropikerna som ett sätt för svensk företagsamhet att fortskrida och utvecklas. Det kan även förstås som ett ”nordiskt kolonialt tankesätt” som bör förstås utifrån de ramar som format hur Key som en del av Sverige resonerar. Keys tankesätt präglas av de förutsättningar som finns för svenskar i tropikerna, vilket innefattar västerländska tankemönster om modernitet och kolonialism.¹⁹¹

Båda kapitlen har ambitionen att visa läsaren de svenskar som redan tagit steget. Det är ett utmärkande drag för reseskildringen som förutom att den använder sig av ett icke-narrativ även innefattar ett fokus som i mångt och mycket frångår det som både Thompson och Forsgren diskuterar. Liksom i det femtonde kapitlet om tyska kaffeplantagen kan syftet bakom Keys skildring av ”de vita i tropikerna” i det sjuttonde och artonde kapitlet införlivas

¹⁸⁷ Key, 1928, s. 274.

¹⁸⁸ Key, 1928, s. 275–276.

¹⁸⁹ Key, 1928, s. 292–293.

¹⁹⁰ Forsgren, 2019, s. 237.

¹⁹¹ Forsgren, 2019, s. 222.

under de koloniala och rasistiska tankar Key har om att européer behöver söka nya platser att kolonisera. Men det talar också om något som är annorlunda, ett fokus som varken Thompsons teori om reseskildringar eller Höglund, Andersson Burnett och Forsgren har. Genom att adressera svenska och andra europeiska koloniserare som ”de vita i tropikerna” etablerar detta en central del av Keys koloniala diskurs. Kan det förstås som en del av en annan sorts kolonial diskurs? Keys tankesätt kan förstås som nordiskt kolonialt, och i enlighet med Thompson använder han sig av en kolonial diskurs. Keys nordiska koloniala diskurs är onekligen något som särskiljer hans reseskildring från andra reseskildringar.

5. En cirkulation om kunskap i dåtid och nutid

Efter fördjupningen i Keys reseskildring är det nu av värde att vända sig till det kunskapshistoriska fältets. Keys position som kunskapsaktör och den kunskaps-cirkulation som fanns om Guatemala tog sig uttryck i dagstidningar - kunskapsarenorna. Dessa består av ett antal tidningsartiklar från Svenska Dagbladet, ett fåtal tidningsartiklar från andra svenska dagstidningar och enstaka nummer från Banan-bladet.

5.1 Samhällelig relevans

Introduktionen av begreppet samhällelig kunskaps-cirkulation bidrar till en perspektivförskjutning, där kunskapens cirkulation och föränderlighet studeras i stället för dess produktion.¹⁹² I undersökningen har Keys kunskapsproduktion hittills varit central. En större del av analysen ägnas åt kunskapsproduktion genom det övriga teoretiska ramverket, vad han säger och vad han presenterar. Jag argumenterar för att detta inte står i konflikt med uppsatsens användning av kunskaps-cirkulation som begrepp, då den appliceras specifikt på när och hur kunskapen sprider sig. Det finns förstås en risk att det kunskapshistoriska perspektivet, och framför allt begreppet ”samhällelig kunskaps-cirkulation” används oskarpt.¹⁹³ Det handlar i sammanhanget om att man kan ställa sig frågande till om den kunskap Key förmedlade nådde en samhällelig relevans och räckvidd? Johan Östling och David Larsson Heidenblad menar att kunskap som endast angår ett fåtal individer inte kan utgöra startpunkten för forskningen. De samhälleliga upptäckterna premieras över de originella.¹⁹⁴ Likväl har det varit svårt att i sammanhanget få en bild av hur omfattande

¹⁹² Östling, 2020, s. 96–97.

¹⁹³ Östling, Larsson Heidenblad, 2017, s. 270.

¹⁹⁴ Östling, Larsson Heidenblad, 2017, s. 279-280.

engagemanget som fanns för Latinamerika var redan innan Keys resa, där Magnus Mörner argumenterat för att något etablerat engagemang inte fanns.

Forskningen kring Latinamerika i Sverige etablerades inte på universiteten förrän under 1950-talet. Tidigare hade det funnits ett litet svenskt intresse för Latinamerika. Före andra världskriget kunde troligen inte svenska arkiv bistå till att utöka forskning om Latinamerika.¹⁹⁵ Innan Key reste 1928 gjordes ett antal resor till Sydamerika och ofta skildrades urbefolkningen på negativa sätt.¹⁹⁶ Tidigare nämnda Erland Nordenskiöld gjorde flera resor Sydamerika, där han skildrade urbefolkningen på ett mer positivt vis än andra under perioden.¹⁹⁷ Helmer Key var inte den första svensken att skriva en reseskildring om Guatemala. År 1920 reste prins Wilhelm Bernadotte till Centralamerika, och gjorde ett längre stopp i Guatemala. Han ville undersöka mayakulturens lämningar och i hans reseskildring förekommer redogörelser av de arkeologiska orterna och vardagslivet i Guatemala.¹⁹⁸

Mot bakgrund av det lilla som skrivits om Guatemala och Centralamerika under perioden förstärks Keys auktoritet som kunskapsaktör. Han förser svenskar med mycket fakta och information. Keys omfattande litteraturförteckning i *Kaffe, socker och bananer* innebär en initial kunskaps-cirkulation, han inkorporerar här kunskap från amerikanska, engelska och tyska verk i en svensk kontext. Huruvida Keys artiklar och bok fick en samhällsrelevans och räckvidd kan angripas med en motfråga: i förhållande till vad? Keys artiklar, och sedermera bok publicerades i Svenska Dagbladet, där han var huvudredaktör, och diskuterades i andra dagstidningar. Utifrån Östling och Larsson Heidenblads sex ingångar kan studiet förstås som en ”intervention”, alltså att ny kunskap etablerar sig som ett betydelsefullt sanningsanspråk.¹⁹⁹ Den samhällsrelevansen och räckvidden bör ses i ljuset av den allmänna uppfattningen av Latinamerika under perioden. Ett allmänt intresse för Latinamerika i Sverige etablerades, enligt Mörner, först i samband med den kubanska revolutionen, och intresset kom att bli större på 1970-talet när folk flydde undan Pinochets regim i Chile och bosatte sig i Sverige.²⁰⁰ Huruvida Key tillförde relevant kunskap, och således bidrog till en samhällsrelevans kunskaps-cirkulation, om Guatemala och Latinamerika är värt att studera.

¹⁹⁵ Mörner, 1986, s. 171-172.

¹⁹⁶ Holmberg, 1994, s. 216, 218.

¹⁹⁷ Mörner, 1981, s. 95.

¹⁹⁸ Liljefors Persson, 2020, s. 192.

¹⁹⁹ Östling, Larsson Heidenblad, 2017 s. 283.

²⁰⁰ Mörner, 1986, s. 171.

5.2 Mediering och cirkulation

Keys skildring av Guatemala, som föregår publiceringen av hans bok, förekommer i fyra artiklar i Svenska Dagbladet mellan maj och juli 1928. Den första från 15 maj är en kortare nyhet som belyser Keys nyligen företagna resa. Om Guatemala berättas att utvecklingsmöjligheterna ur en svensk synpunkt kommer ägnas särskild uppmärksamhet.²⁰¹ I juni skildras det som sedan blir det tolfte kapitlet ”Livet i tropikerna.”²⁰² Den 27 juli skildras sextonde kapitel ”Guatemalas finanser och ekonomiska framtid.”²⁰³ Den 29 juli presenteras Keys femtonde kapitel, hans besök på de tyska kaffeplantagerna.²⁰⁴ Samtliga artiklar återger kapiteln i sin helhet så som de sedan återkommer i *Kaffe, socker och bananer*.

Rosalía Guerrero Cantarell diskuterar den svenska bananhandeln utifrån olika artiklar från svenska dagstidningar. Detta har i sin tur givit inspiration till uppsatsen att bredda förståelsen av Keys bok genom att se till de omnämningar som gjordes om *Kaffe, socker och bananer*. En komparation mellan dagstidningar och vad de tog fasta på från Keys reseskildring ger också en möjlighet att förstå mottagandet av boken. Sten Bergman skriver i Dagens Nyheter den 24 november 1928, och nämner inledningsvis att Keys bok ”ej är en reseskildring i vanlig mening.” Innehållet består till stor del av ekonomisk-geografiska och näringspolitiska redogörelser, med syfte att ”studera olika sidor av de vitas kolonisation i tropikerna” vilket Key skriver i sitt förtal. Bergman beskriver bland annat United Fruit Company som mäktigt och framgångsrikt. Om Guatemala sammanfattar Bergman Keys resa och kapitel men lägger inget särskilt fokus på något ur Keys bok.²⁰⁵

Guerrero Cantarell har uppmärksammat hur ekonomen Gustav Cassel berömmar Keys skildring av United Fruit Company. Cassel såg bananodlingen som ett gott exempel på kapitalismens kraft och för Cassel var Keys skildring av den svensk-engelskägda plantagen glädjande.²⁰⁶ Cassel skriver att han ser det som olyckligt att ”en så begåvad nation som den svenska” inte har några kolonier, och nämner att Keys skildring av Guatemala Plantations Limited är av stort intresse ur denna synpunkt. Detta har förutom att göra Sverige rikare även gett ”en ny riktning åt nationens mentalitet.”²⁰⁷

²⁰¹ ”Dr Helmer Keys resa i Cuba och Centralamerika”, *Svenska Dagbladet*, 15 maj 1928, s. 3.

²⁰² Key, Helmer, ”Livet i tropikerna”, *Svenska Dagbladet*, 12 juni 1928, s. 9.

²⁰³ Key, Helmer, ”Guatemalas finanser och ekonomiska framtid”, *Svenska Dagbladet*, 27 juli 1928, s. 7–8.

²⁰⁴ Key, Helmer” ”Kaffeplantager i Guatemala”, *Svenska Dagbladet*, 29 juli 1928, s. 3–4.

²⁰⁵ Bergman, Sten, ”På tropiska plantager”, *Dagens Nyheter*, 24 november 1928, s. 5; Guerrero Cantarell, 2020, s. 22.

²⁰⁶ Guerrero Cantarell, 2020, s. 22.

²⁰⁷ Gustav, Cassel, ’Bananodlingens lärdomar’, *Svenska Dagbladet*, 18 november 1928, s. 4.

Något som nämns i flera tidningar är just Guatemala Plantations Limited. Arthur Wallenbergs initiativ och deltagande i Guatemala Plantations Limited hade redan 1924 adresserats i ett längre reportage i Svenska Dagbladet, skrivet av Helmer Key. På liknande vis som *Kaffe, socker och bananer* förmedlar Key en bild av Guatemala som Centralamerikas främsta republik och redogör grundläggande för landets natur, politiska förhållande och befolkning. Likaså skildras plantagen med bilder tagna av Arthur Wallenberg. Avslutningsvis framhåller Key att det svenska initiativet är glädjande och att det ”stora kolonisationsföretaget är väl förberett med goda framtidsutsikter.”²⁰⁸ Likaså belystes initiativet i november 1928 av olika dagstidningar efter Key publicerat *Kaffe, socker och bananer*. I Svenska Dagbladet den 6 november, datumet för publiceringen av Keys bok, behandlas Guatemala Plantations Limited, information om företaget och en gedigen redogörelse för dess förutsättningar och möjligheter.²⁰⁹ Resonemangen återkommer i det artonde kapitlet i *Kaffe, socker och bananer*.²¹⁰ Aftonbladet refererar i sin artikel från samma dag direkt till Keys skildring av Wallenbergs företag och redogör sedan för företagets omfattning och framtidsutsikter.²¹¹ Även i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning presenteras Keys beskrivning av Guatemala Plantations Limited i en kortare notis.²¹²

Även en längre artikel förekommer i Svenska Dagbladet den 8 november 1928. Med rubriken ”Kaffe, socker, och bananer” redogör artikeln för Keys bok i stora drag. Om Guatemala framhålls svenskarna som gjort sig en karriär och Keys utläggning om ”raserna.”²¹³ Den 22 november i Aftonbladet bejakas Keys skildring av möjligheterna för utländska företag i Guatemala, den svensk-engelskägda plantagen och hans syn på kolonialpolitik. Keys nyutkomna *Kaffe, socker och bananer* hålls i ljuset av hans tidigare publicerade *Ny kolonialpolitik*, som en tillämpning av hans tidigare uppdragna riktlinjer.²¹⁴ Den 10 november 1928 beskrivs i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning Keys resa kortfattat. Författaren menar att Key fyller en kunskapslucka då Sverige inte har någon uppfattning alls om

²⁰⁸ Key, Helmer, ”Ett storstilat svenskt kolonisationsföretag”, *Svenska Dagbladet*, 13 januari 1924, s. 3, 6. Paul J Dosal skriver att Arthur Wallenberg 1923 förvärvade 400 000 acres, medan Helmer Key i artikeln skriver att företaget ägde ”bortåt 350 000 acres.” Se Dosal, 1993, s. 163.

²⁰⁹ ”Jätteplantage i Guatemala för banan- och ananasodling. Aktiemajoriteten i Sverige.”, *Svenska Dagbladet*, 6 november 1928, s. 3, 15.

²¹⁰ Se Key, 1928, s. 277–293.

²¹¹ ”Svenskt miljonföretag i Centralamerika”, *Aftonbladet*, 6 november 1928, s. 8.

²¹² ”Engelsk-svenskt bananbolag i Guatemala”, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning*, 6 november 1928, s. 16.

²¹³ C.F., ‘Kaffe, socker och bananer’, *Svenska Dagbladet*, 8 november, 1928, s. 6. Guerrero Cantarell, 2020, s. 22. Tidningsartikeln gör en referens till Keys redogörelse för ”Guatemala Corporations Co.” men detta anser jag vara en felcitering från ”Guatemala Plantations Ltd.” Se Key, 1928, s. 278.

²¹⁴ Norrback, Axel, ”Kolonialpolitiska aspekter”, *Aftonbladet*, 22 november 1928, s. 3.

Guatemala. Viss uppmärksamhet läggs vid United Fruit Company för att sedan uppmärksamma både Guatemala Plantations Limited och svensken Axel Pira.²¹⁵

Den kunskap som cirkulerar är föga förvånande det Key undersökte. Kunskapen används på ett sätt som Key hade som intention som kunskapsaktör, alltså att skildra Guatemala Plantations Limited samt de ”vita i tropikerna.” Även om kunskapsaktören strävar efter att uppnå något med sin kunskap kan detta ha varierande resultat.²¹⁶ Den samhälleliga räckvidden och framför allt relevansen formas av kunskapsarenan, där olika arenor belyser olika delar av Keys bok. Med Svenska Dagbladet som kunskapsarena initierades cirkulationen då utvalda skildringar av hans resa först publicerades där. Den fortsatte sedan i de andra dagstidningarna och Banan-bladet.

I Banan-Bladet omnämns Helmer Key endast i tre nummer, varav två hänvisar till hans reseskildring. Reseskildringen omnämns inte i Banan-bladet förrän 1929. Under hela hans resa 1928 och när de artiklar som presenterats i Svenska Dagbladet publiceras skrivs det inget om Key i Banan-bladet.²¹⁷ I det första numret av Banan-Bladet från 1 januari 1929 adresseras Helmer Keys skildring av den svensk-engelska ägda plantagen och Arthur Wallenberg initiativ.²¹⁸ Keys resa tas även upp i efterföljande tidning, nr 2 från den 15 januari 1929. Här diskuteras United Fruit Company i en text hämtad från Keys sjätte kapitel när han besöker en sockerplantage på Kuba.²¹⁹ Key skriver i elfte kapitlet, ”Bananer och sockerrör,” om bananplantager, banankultivering och transport.²²⁰ Han belyser även information om bananens historia och näringsvärde.²²¹ Trots att Key diskuterar bananer och bananplantager kort i det elfte kapitlet nämns inte detta i Banan-Bladet. Användandet av Keys reseskildring cirkulerar som kunskap i Banan-Bladet när det gynnar tidningens syfte, att sprida nyheter om bananen och dylikt.²²² Varför hans reseskildring inte omnämns mer beror sannolikt på att Key har ett, för Banan-Bladet, för litet fokus på bananer. I det elfte kapitlet informerar Key om saker som på liknande vis kunde förekomma i Banan-Bladet.²²³ Key adresseras utifrån hans skildring av

²¹⁵ E.U, ”Framtidens länder”, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning*, 10 november 1928, s. 8.

²¹⁶ Östling et al., 2020, s. 8.

²¹⁷ Banan-bladet, nr 24, 15 december 1928. Anmärkningsvärt är att det hade skett en massaker tio dagar tidigare på en av United Fruit Companys plantager i Santa Marta i Colombia, men inget av det nämndes i Banan-bladet. Redaktör Axel H. Blomgren hade i ett par nummer 1924 till och med skildrat sitt besök på den plantagen. Se exempelvis Banan-Bladet, nr 17 1924, s. 1–6 & Banan-Bladet Nr 19 1924, s. 2–7.

²¹⁸ Banan-Bladet, nr 1, 1 januari 1929, s. 7–8.

²¹⁹ Banan-Bladet, nr 2, 15 januari 1929, s. 6–8.

²²⁰ Key, 1928, s. 147, 158–159.

²²¹ Key, 1928, s. 153–154, 162.

²²² Torbacke, 2001, s. 8.

²²³ Torbacke, 1982, s. 17, 19.

Guatemala Plantations Limited, det viktiga är kunskapen om det svenska initiativet i ett företag som äger plantager.

Således blir det tydligare både hur kunskapen användes och formades av dagspressen likväl vilken signifikans den hade för samhället. På olika vis belyser artiklarna hur Keys reseskildring utgör en liten men förenande länk mellan importen och marknadsföringen av bananen och diskussionen om framtiden för europeisk kapitalism och kolonialpolitik. Samtliga artiklar använder liknande delar av Keys bok för att sprida kunskap om det som tidningarna anser vara intressant för deras läsare att veta om Guatemala.

Jag argumenterar för att det är värt att se den mediala diskussionen av Keys artiklar och bok som en samhällelig kunskaps-cirkulation. Det som dagstidningar tog fasta på har gett en möjlighet att få en bild av hur information användes och spreds. Likväl är det kunskapshistoriska perspektivet användbart för att ta fasta på faktumet att kunskapen fick samhällelig relevans, dock med mindre räckvidd då kunskapen diskuterades under en kortare period i dagstidningarna.

Keys kunskapsanspråk om beskrivandet av ”indianer” och kreoler i Guatemala diskuterades inte i dagstidningarna, inte heller hans rädsla för ”rasuppblandning” och nödvändigheten av europeisk vit överhöghet. De kunskapsanspråk han gjorde på den inhemska befolkningen och hans beskrivningar av ”rashierarkin” han betraktade som nödvändig vid kolonisation fick stå tillbaka i själva kunskaps-cirkulationen. Hemma i Sverige var det viktigaste skildringen av de vitas levnad och de svenska åtaganden som fanns utomlands.

5.3 Betydelsen av att belysa kunskapen i dåtid och historien i nutid

Key fick som kunskapsaktör en förstahandsupplevelse av den amerikanska närvaron i Guatemala och en inblick i jätten som var United Fruit Company. Banan-bladet och Banankompaniet fick dels den information United Fruit Company delade med sig av, dels var den svenska marknadsföringen bunden att följa den amerikanska och brittiska marknadsföringen.²²⁴ Varken United Fruit Company eller Banankompaniet omnämns mycket i Keys bok. Key undersöker ”de vita i tropikerna” i bredare mening och stannar inte vid bananer, utan diskuterar råvaror som kaffe, tobak och socker. Även om bananer och United Fruit Company inte ges en central plats i Keys bok premieras företagets kapitalistiska

²²⁴ Torbacke, 1982, s. 30–31, 35.

arbetsätt. United Fruit Company är en vägledande lykta i mörkret för de som ämnar ge sig in i den kolonialism som de format.

Förståelsen för de svenska ambitionerna, både hos Key och andra kan förstås utifrån kolonialism på så vis att Sverige kan bidra till den marknad skapad av amerikanska intressen.²²⁵ Det kan förstås som en fortsättning på idéer och tankar från tidigare europeiska koloniala projekt som svenskar deltagit i och som föregått honom, även om de tog sig uttryck på andra vis. De koloniala idéerna har inte varit främmande i Sveriges historia.²²⁶ Keys koloniala ambitioner, att uttrycka de tankarna och viljan, var kanske inte så ögonbrynshöjande på den tiden, åtminstone inte om man ser till responsen i dagspress. Det koloniala tankesättet präglas av det nya sättet att exploatera jordens resurser. Detta stärker också argumentet att denna historia bör ses som en del av nordisk kolonialism likväl som en del Sveriges koloniala historia. Kunskapsaktören Key fick en plats och en spridning i olika kunskapsarenor, och den samhälleliga kunskaps-cirkulationen blev ett sätt att legitimera hans synsätt, koloniala diskurser och skildringen av Guatemala Plantations Limited. Det kunskapshistoriska perspektivet har använts för att visa att Key inte stod ensam och talade för döva öron, utan han bejakades både av kollegor och av andra journalister och tidningar.

Till skillnad från Sveriges tidigare koloniala projekt skiljer sig detta åt då spelplanen förändrats, Sverige som land förskansade sig inte några kolonier i Latinamerika i klassisk bemärkelse, i stället köpte svenska företagare markägor och kunde bidra till Sveriges ekonomi. Som tidigare omtalat poängterar Key att svenska högutbildade kunde göra gott för individen och för Sverige. Som sett genom Guatemala Plantations Ltd. följer svenskar och andra européer en mall, formad av United Fruit Company som hade etablerat makt i Centralamerika. Både Keys bok och kunskaps-cirkulationen i dagspress har visat att intresset för Latinamerika som område och dess öde är sekundärt, i stället bör den samhälleliga kunskaps-cirkulationen bäst förstås utifrån den nykoloniala linjen.

United Fruit Company kunde effektivt eliminera de som försökte konkurrera med bananodling i Guatemala, Guatemala Plantations Limited kunde fortsätta sin verksamhet så länge de tilläts göra det.²²⁷ Rosalía Guerrero Cantarell skriver att K A Wallenberg sålde sin plantage till United Fruit Company 1929 och refererar till en artikel från Dagens Nyheter den 29 augusti 1929. Hon påpekar även att vad som hände exakt med företag som Guatemala

²²⁵ Guerrero Cantarell, 2020, s. 22–23.

²²⁶ Ericsson, 2016, s. 145-146.

²²⁷ Dosal, 1993, s. 165-167.

Plantations Limited är svårt att veta, men att de oftast gick i konkurs eller köptes upp av United Fruit Company.²²⁸ Jag har inte heller lyckats hitta vad som i slutändan hände med Guatemala Plantations Limited. Den 30 augusti 1929, dagen efter Dagens Nyheters artikel om försäljningen, publicerade Helmer Key en artikel i Svenska Dagbladet där han skrev att en morgontidning uppgivit att Guatemala Plantations Limited sålt hela sin plantage, vilket inte stämde. Företaget hade sålt egendomen ”Hacienda Concepción la Grande” men ägde fortfarande ”Hacienda de Trapiche Grande” enligt Key.²²⁹ Förmodligen syftade han på Dagens Nyheters artikel från den 29 augusti 1929 som utan att specificera skrev att United Fruit Company ”lagt sig till” den ”Wallenbergska” plantagen för några månader sen.²³⁰ Året därpå omnämns i Svenska Dagbladet att företaget fortfarande ägde egendomen ”Hacienda de Trapiche Grande” och dessutom att ”alla aktier övergått i svenska händer.”²³¹ I den sista artikeln som adresserar företaget som jag kunnat hitta i Kungliga bibliotekets tidningsdatabas skrevs det i en börsnotis att Guatemala Plantations Limited skulle teckna aktier i ett företag som inte namngavs i artikeln.²³²

När United Fruit Company tog över området som Wallenberg tidigare ägt vid staden Tiquisate upphörde det svenska initiativ som funnits i Guatemala, men hur och när exakt området helt kom i United Fruit Companys ägo har jag inte kunnat hitta. Tiquisate kom dessutom att bli ett viktigt område för United Fruit Companys bananodlingar under efterföljande decennium.²³³ Historien bör inkorporeras som en del av Sveriges koloniala historia på så vis att ambition och utförande fanns. Martin Ericsson påtalar de delar av Sveriges koloniala historia som omfattas av ambivalens, trots olika aktiviteter har de den gemensamma nämnaren att de hade varit otänkbara utan den europeiska kolonialismen som bakgrund.²³⁴ På liknande vis kan historien inte förstås utan att se till United Fruit Company under 1920-talet, den amerikanska hegemoni som föregått och som kom att fortsätta under ett par decennier framåt och som kan ses som en form av kolonialism. Att svenskar på sitt hörn försökte delta i exploateringen av exportländer är viktigt att lyfta fram, inte minst då oförrätter som företag som United Fruit Company legat till grund för har granskats och kritiserats.²³⁵

²²⁸ Guerrero Cantarell, 2020, s. 22.

²²⁹ H.K., ”Det finns inga ’sjuka’ bananer.”, *Svenska Dagbladet*, 30 augusti 1929, s. 7.

²³⁰ ”Banansjukan inte farlig för bananen”, *Dagens Nyheter*, 29 augusti, s. 15.

²³¹ ”Svenskar i Guatemala.”, *Svenska Dagbladet*, 3 januari 1930, s. 6.

²³² ”Stiftelseurkund”, *Svenska Dagbladet*, 12 december 1930, s. 4.

²³³ Dosál 1993, s. 195.

²³⁴ Ericsson, 2016, s. 150–151.

²³⁵ Om United Fruit Companys historia, se till exempel: Chapman, 2007; Dosál, 1993. Om United Fruit Company i Guatemala, se till exempel: Schlesinger, Kinzer, 2005.

5.4 Reflektioner om vidare forskning

Utöver att skapa en förståelse av det förflutna i den nordiska regionen som kolonialt, vill man med nordisk kolonialism skapa förståelse för att även det samtida Norden kan förstås som kolonialt och post-kolonialt. Icke-västerländska ämnen har diskuterats ur västerländska synvinklar med västerländska angreppssätt, vilket kan vara problematiskt då maktrelationen formats av koloniala diskurser.²³⁶ Således kan dåtida koloniala åtagandena även ha format hur forskningen angripit olika frågeställningar. Det är inte heller otänkbart att även forskning under efterkrigstiden kan placeras i en kolonial diskurs.

Nordisk kolonialism behandlar förutom förståelsen för Sveriges koloniala ambitioner och företagande i det förflutna även hur forskningen om tidigare koloniala företeelser i och utanför Norden bör undersökas utifrån koloniala diskurser. De faktiska svenska kolonisationsprojekten har under lång tid inte fått större uppmärksamhet.²³⁷ Den svenska bilden av Guatemala och Latinamerika i historieforskningen är smal. Bilden som funnits av länder som Guatemala i Sverige kan i varierande utsträckning ha präglats av koloniala diskurser. Nordisk kolonialism är högst användbart eftersom det kan undersöka den tidigare forskningen om Latinamerika. Uppsatsen vill förstås inte underminera den befintliga forskningens betydelse för fältet. Men faktumet att mellankrigstidens förståelse för och uppfattningen av Latinamerika inte har efterforskats i nutid ställer krav på en uppdaterad svensk historiografi om Latinamerika.

Utifrån det kunskapshistoriska perspektivet har undersökningen öppnat upp möjligheten för att undersöka hur bananen blev en del av det svenska medvetandet. Det finns därför goda möjligheter att applicera ett kunskapshistoriskt perspektiv på den gula frukten. Likaså finns det möjligheter att djupdyka i Helmer Keys rasism ur ett kunskapshistoriskt eller post-kolonialt perspektiv, något som undersökningen endast kunnat adressera i mindre omfattning.

6. Sammanfattning

Är *Kaffe, socker och bananer* en reseskildring enligt forskningens definition av genren? Det autobiografiska narrativet, Helmer Keys egna intryck och reflektioner görs primärt i anslutning till de gånger han färdas genom Guatemala eller besöker de vita på plantager. Stora delar av skildringen av landets befolkning och deras levnadsvillkor, förutsättningar och samtida politiska händelsers påverkan på befolkningen lämnas åt rena faktaframställningar.

²³⁶ Höglund, Andersson Burnett, 2019, s. 6–8.

²³⁷ Ericsson, 2016, s. 139–140.

Det är inte osannolikt att dessa hämtas från den litteratur Key refererar till. Eftersom reseskildringens mer konventionella, narrativa delar existerar och eftersom Carl Thompson breddar förståelsen för genren utifrån sina teorier och begrepp, har undersökningen klarlagt att Helmer Keys bok är en reseskildring, om än okonventionell.

Hur ser den koloniala diskursen ut som används för att skildra och beskriva landet Guatemala, dess befolkning och möjlighet till exploatering i Helmers Keys bok *Kaffe, socker och bananer. En resa till Cuba och Guatemala?* Skildrandet av "den andre", det vill säga den inhemska befolkningen, under resan följer genrens drag väl. Den inhemska befolkningen presenteras genomgående i boken, men likaså läggs mycket av berättandet på att skildra "de vita i tropikerna." I förhållande till Thompsons teori är "den andre" inte lika framträdande i Keys bok. Här upptäcktes ett särskilt fokus i Helmer Keys skildring av de "vita i tropikerna", vita européer som redan etablerat sig i Guatemala. Key har som författare ett särskilt fokus och intresse i sin koloniala diskurs som varken adresseras av Thompson eller Forsgren.

Vilken kunskap cirkulerade via *Kaffe, socker och bananer* till svenska dagstidningar 1928–1929? Undersökningen har genom ett kunskapshistoriskt perspektiv tagit fasta på att Keys bok främst cirkulerade i artiklar som skildrade det som var viktigt för Key, "de vita i tropikerna," det svensk-engelskägda företaget Guatemala Plantations Limited och till viss del United Fruit Company. De artiklar som Key publicerade i Svenska Dagbladet under sin resa behandlar uteslutande kolonisationer i Guatemala. Vad som hände med det svenska initiativet som fanns genom Guatemala Plantations Limited har inte kunnat besvaras fullt ut, men ledtrådar har lagts till för att skapa en tydligare bild. Undersökningen har även bidragit med ett tillägg till varför det är värt att granska den internationella och svenska bananhandeln, inte minst då det finns tydliga koloniala konnotationer.

Slutligen, hur kan skildringar om vitas levnadsvillkor, svenskt företagande och svenska koloniala ambitioner i Guatemala under 1920-talet förstås som en del av nordisk kolonialism? Uppsatsen har gett ett värdefullt bidrag till forskningen om Helmer Key genom att bland annat sammanföra hans tidigare publikationer om kolonialpolitik med hans reseskildring av Guatemala. Detta har skapat en djupare förståelse för Keys koloniala diskurs där hans koloniala ambitioner redan var uttalade innan han åkte till Guatemala. Likaså har ett tillskott till den dåtida skildringen av Guatemala ur ett svenskt perspektiv presenterats. Detta kan och bör förstås som en del av nordisk kolonialism och Key är präglad av ett "nordiskt kolonialt tankesätt." Som svensk främjar han de västerländska idéerna om modernitet och kolonialism som rådde under mellankrigstiden. I Guatemala hoppades Key finna en plats för Sverige att

etablera sig på som sträckte sig utanför nationens gränser. Uppsatsen bidrar med ny kunskap om hur den inhemska befolkningen och Guatemala i allmänt skildras vid sidan av de ”vita i tropikerna”. Såklart har Keys fokus på de vita formats av den svenska och europeiska närvaro som fanns i Guatemala, och även på grund av den mer globaliserade värld som mellankrigstiden innebar. Bananen hamnar i periferin, men spelar en bidragande roll med tanke på fruktens etablerande som handelsvara i Sverige. Diskursen och kunskapen Key förmedlar ger honom makt att forma en ensidig bild av Guatemala som kunskapsaktör. Som ensam individ får han oerhört stort inflytande. Med hjälp av det kunskapshistoriska aktörsperspektivet har detta belysts genom att uppmärksamma var Key fått utrymme i svensk media under perioden och hur detta diskuterats.

Till skillnad från det Rosalía Guerrero Cantarell och Magnus Mörner kort adresserat om *Kaffe, socker och bananer* har denna undersökning inneburit en djupdykning i Helmer Keys bok. Detta har gett en inblick i den samtida uppfattningen av exportlandet Guatemala i förhållande till den växande svenska bananhandeln. Porträttet av mannen som var Helmer Key har genom denna undersökning utökats. Medan Guerrero Cantarell och Torbacke har haft fokus på bananen och Sveriges relation till frukten på världsmarknaden har denna undersökning tagit fasta på skildringen och förmedlingen av exportlandet Guatemala. Helmer Keys bok sticker på så vis ut som en av få förstahandsskildringar som är skriven om exportländerna, men utifrån ett svenskt perspektiv.

7. Litteraturförteckning

Artiklar:

- Ericsson, Martin, "Rasifiering för massorna. Kunskapsanspråk om människoraser i 1800- och 1900-talens svenska uppslagsverk", *Historisk Tidskrift* 142:2, 2022, s. 149–184.
- Forsgren, Peter. "Globalization as "The White Man's Burden": Modernity and Colonialism in a Swedish Travelogue." *Scandinavian Studies, Vol. 91, Nr. 1-2*, 2019, s. 222-237.
- Guerrero Cantarell, Rosalía. "Lovely bananas! An exploration of the banana trade in Sweden 1906-1939." *History of Retailing and Consumption, Vol. 6*, 2020, s. 5-29.
- Höglund, Johan, och Linda Andersson Burnett. "Introduction: Nordic Colonialisms and Scandinavian Studies." *Scandinavian Studies vol. 91 Nr 1-2*, 2019, s. 1-12.
- Liljefors Persson, Bodil. "Resa i Mayalandskap: Om motstånd, varaktighet och förändring utifrån nedslag i Chilam Balam-böckerna och Prins Wilhelms expedition 1920." i *Människor, mening och motstånd: En vänbok till professor Mats Greiff*, av (red.) Stefan Nyzell och Susan Lindholm, Malmö Universitet, 2020, s. 184-206.
- Mörner, Magnus. "European Travelogues as Sources to Latin American History from the Late Eighteenth Century until 1870." *Revista de Historia de América, nr. 93*, 1982, s. 91-149.
- Torbacke, Jarl. "Bananen - "god, närande, nödvändig frukt" eller dollarimperialismens verktyg?" i *Historisk tidskrift vol 1*, 1982, s. 10-39.
- Torbacke, Jarl. "Bananbladet - en pionjär i marknadsföring." *Ikoner: vision och tradition, nr 4*, 2001, s. 6-11.
- Östling, Johan. "En kunskapsarena och dess aktörer. Under strecket och kunskaps-cirkulation i 1960-talets offentlighet." *Historisk Tidskrift* 140:1, 2020, s. 95-124.
- Östling, Johan, och David Larsson Heidenblad. "Cirkulation: ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp." *Historisk Tidskrift* 137:2, 2017, s. 269-284.

Elektroniska källor:

"Chiquita Brands International, Inc.," *Britannica*. Hämtad den 19 april 2022.

<https://www.britannica.com/topic/Chiquita-Brands-International-Inc>

"Creole," *Britannica*. Hämtad den 14 juli 2022.

<https://www.britannica.com/topic/Creole>

Gidlöf, Leif, "C A Helmer Key", *Svenskt biografiskt lexikon*. Hämtad den 11 april 2022.

<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/11455>

"Guatemala. The postcolonial period." *Britannica*. Hämtad den 18 april 2022.

<https://www.britannica.com/place/Guatemala/The-postcolonial-period#ref40949>

”Guatemala,” *Landguiden*. Hämtad den 15 maj 2022.

<https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/nordamerika/guatemala/>

Lunder, Sonya, ”Banana Cultivation Is Pesticide-Intensive,” *EWG*. Publicerad den 28 april 2014. Hämtad den 2 juni 2022.

<https://www.ewg.org/news-insights/news/banana-cultivation-pesticide-intensive>

Rydergren, Tobias, ”Ny Gainomax-kampanj. ’Bananas are for monkeys’,” *Resumé*. Publicerad den 8 november 2007. Hämtad den 21 april 2022.

<https://www.resume.se/alla-nyheter/nyheter/ny-gainomax-kampanj-bananas-are-for-monkeys/>

Tidningsartiklar (ordnat efter datum):

Key, Helmer, ”Ett storstilat svenskt kolonisationsföretag”, *Svenska Dagbladet*, 13 januari 1924, s. 3, 6.

”Dr Helmer Keys resa i Cuba och Centralamerika”, *Svenska Dagbladet*, 15 maj 1928, s. 3.

Key, Helmer, ”Livet i tropikerna”, *Svenska Dagbladet*, 12 juni 1928, s. 9.

Key, Helmer, ”Guatemalas finanser och ekonomiska framtid”, *Svenska Dagbladet*, 27 juli 1928, s. 7–8.

Key, Helmer” ”Kaffeplantager i Guatemala”, *Svenska Dagbladet*, 29 juli 1928, s. 3–4.

”Svenskt miljonföretag i Centralamerika”, *Aftonbladet*, 6 november 1928, s. 8.

”Engelsk-svenskt bananbolag i Guatemala”, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning*, 6 november 1928, s. 16.

”Jätteplantage i Guatemala för banan- och ananasodling. Aktiemajoriteten i Sverige.”, *Svenska Dagbladet*, 6 november 1928, s. 3, 15.

C.F., ’Kaffe, socker och bananer’, *Svenska Dagbladet*, 8 november, 1928, s. 6.

Gustav, Cassel, ’Bananodlingens lärdomar’, *Svenska Dagbladet*, 18 november 1928, s. 4.

Norrback, Axel, ”Kolonialpolitiska aspekter”, *Aftonbladet*, 22 november 1928, s. 3.

E.U, ”Framtidens länder”, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning*, 10 november 1928, s. 8.

Bergman, Sten, ”På tropiska plantager”, *Dagens Nyheter*, 24 november 1928, s. 5.

Banan-Bladet, nr 17 1924, s. 1–6

Banan-Bladet Nr 19 1924, s. 2–7.

Banan-bladet, nr 24, 15 december 1928.

Banan-Bladet, nr 1, 1 januari 1929, s. 7–8.

Banan-Bladet, nr. 2 15 januari 1929, s. 6–8.

”Banansjukan inte farlig för bananen”, *Dagens Nyheter*, 29 augusti, s. 15.

H.K, ”Det finns inga ’sjuka’ bananer.”, *Svenska Dagbladet*, 30 augusti 1929, s. 7.

”Svenskar i Guatemala.”, *Svenska Dagbladet*, 3 januari 1930, s. 6.

”Stiftelseurkund”, *Svenska Dagbladet*, 12 december 1930, s. 4.

Tryckta källor:

Chapman, Peter, *Bananas. How the United Fruit Company shaped the world*, Canongate Books 2007.

Dosal, Paul J. *Doing business with the dictators: a political history of United Fruit in Guatemala 1899-1944*. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources Inc., 1993.

Dunkerley, James. *Power in the Isthmus: a political history of Central America*. London; New York: Verso, 1988.

Ericsson, Martin, *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige – en analyserande kunskapsöversikt*, Forum för levande historia, 2016.

Holmberg, Åke. *Världen bortom västerlandet. II. Den svenska omvärldsbilden under mellankrigstiden*. Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg, 1994.

Key, Helmer. *Kaffe, socker och bananer. En resa till Cuba och Guatemala. Första upplagan* Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1928.

Key, Helmer. *Ny kolonialpolitik*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1926.

Lindberg, Christer. *Erland Nordenskiöld - ett indianlif*. Kungliga Vitterhetsakademiens serie Svenska Lärde, Natur och kultur 1996.

Mörner, Magnus. ”Latinamerika-bilden i Sverige under 1800- och 1900-talen.” i *Årsbok 1979-1980*, av Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, 80-124. Uppsala: Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, 1981.

Mörner, Magnus. *Latinamerikas historia*. Malmö: Natur och Kultur, 1969.

- Mörner, Magnus. "Report on the state of research on the History of Latin America in Sweden." i *The History of the Third World in Nordic Research*, av Magnus (red) Mörner och Thommy (red) Svensson, 170-187. Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället, 1986.
- Nilsson Hammar, Anna, "Diskursanalys", i Gustavsson, Martin; Svanström, Yvonne (red.), *Metod. Guide för historiska studier*, Studentlitteratur 2019.
- Runblom, Harald, *Svenska företag i Latinamerika. Etableringsmönster och förhandlingstaktik 1900–1940*. Almqvist & Wiksells, Uppsala 1971.
- Schlesinger, Stephen, och Schlesinger Kinzer. *Bitter Fruit. The Story of the American Coup in Guatemala*. David Rockefeller Center for Latin American Studies, Harvard University, 2005.
- Spurr, David, *The Rhetoric of Empire. Colonial Discourse in Journalism, Travel Writing and Imperial Administration*, Duke University Press 1993.
- Thompson, Carl. *Travel Writing*. London, New York: Routledge, 2011.
- Östling, Johan (red.), Niklas (red.) Olsen, och David (red.) Larsson Heidenblad. *Histories of knowledge in postwar Scandinavia: actors, arenas and aspirations*. New York: Routledge, 2020.